

Ignacy Grabowski

Notariusz w ustawodawstwie kościelnym

Collectanea Theologica 16/4, 585-636

1935

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NOTARJUSZ W USTAWODAWSTWIE KOŚCIELNEM.

I. POJĘCIE I PODZIAŁ NOTARJUSZÓW.

Notariusz jest to osoba ustanowiona przez zwierzchnika danego społeczeństwa dla sporządzania aktów o charakterze publicznym. Działalność notariusza ma charakter publiczny i tem różni się od zwykłego pisarza¹⁾).

Potrzeba, a raczej konieczność instytucji notariusza wypływa z natury społeczności. Prawa bowiem ludzi zależą od rozmaitych okoliczności, np. od orzeczeń władzy publicznej, od wzajemnej umowy, mogą też być przekazane. Idzie tedy o to, by prawa te, przysługujące społeczności i jej członkom, oraz obowiązki z nich wypływające, były uznane za autentyczne nie tylko w chwili ich powstania, ale, aby i w przyszłości nie budziły wątpliwości. Pismo atoli wówczas jest świadectwem prawdy, gdy zostanie sporządzone przez tego pisarza, który daje rękojmię, że w całej rozcią-

¹⁾ W nauce określenie notariusza nie jest jednolite:

Bouix, *De iudiciis Parisiis* 1866 II c. 16 takie daje określenie: *Notarius est persona ab auctoritate publica constituta, ut scripti ab ipsa dati fide faciat*. Fleury, *Institutiones iuris ecclesiastici*—*Frankfurti* 1724, 576: *Notarii insigniuntur, qui pontificis auctoritate condunt publica instrumenta et quidem in causis ecclesiasticis*. Reiffenstuel, *Ius canonicum universum Venetiis* 1704, 2. 22. *Notarius aliud non est quam persona publica a principe deputata et sacramento obstricta, ut rationes et acta in formam publicam redigat*. Już synod w Taragonie r. 1367 powiada, że akta o charakterze publicznym mogą sporządzać tylko ci, którzy są przez zwierzchnika uprawnieni. Tak samo stanowią sejmy krakowski 1543 i warszawski 1582. Vol. I 582, II 1043: kontrakty mają być spisane wobec notariusza. Ustawa polska z r. 1933 art. 1: *Notariusz jest funkcjonariuszem publicznym, powołanym do sporządzania aktów i dokumentów, którym strony obowiązane są, lub pragną nadać znamię wiary publicznej, oraz do spełniania innych czynności, zleconych mu przez prawo*.

głośności rzetelnie wyraził prawdę. Wierni tylko wtedy mogą mieć pewność, że dane pismo jest autentyczne, gdy zgóry zostanie stwierdzone, że wiarogodna jest ta osoba, która została powołana do jego sporządzenia. Świadectwem wiarogodności autora jest jego nieskazitelný charakter powszechnie znany, przysięga, mocą której zobowiązuje się, że wiernie akta sporządzać będzie; również o wiarogodności pisarza może dać poręczenie i trzeci czynnik. Czynnikiem tym może być świadectwo osoby prywatnej, albo też władzy publicznej. Zwierzchnik bowiem danego społeczeństwa może uprawníć jakąś osobę do sporządzania aktów jego powagą, nadając im charakter publiczny. W ostatnim wypadku rękojmią wiarogodności aktów, przez tę osobę dokonanych, jest nominacja, udzielona jej przez zwierzchnika społeczeństwa. Dla stwierdzenia tedy publicznej wiary rozmaitych aktów, a raczej formalności, jakie ona stosuje przy sporządzaniu aktów, została powołana do życia instytucja, złożona z osób o nieskazitelnym charakterze, które z mocy samego urzędu mają sporządzać pisma. Skoro zwierzchnik społeczności może dać moc publiczną aktom dokonywanym bez formalności, może też upoważnić już zgóry notariusza²⁾.

Źródła prawne w rozmaity sposób określają pojęcie i stanowisko notariusza. Różne nazwy wskazują różnoraki zakres działania notariuszy.

Nazwa notariusz wywodzi się od słowa *notificare*, albo od wyrazu *nota*. *Notificare*, oznacza podawać do powszechnej wiadomości zaszłe wypadki. Ci przeto pisarze, którzy zapomocą pisma rozszerzali wiadomości, otrzymali miano notariuszy (*eo quod gestum est, notum faciunt*). Noty były to znaki na oznaczenie pewnych słów, któremi posługiwano się przy prędkim pisaniu. Noty te potem przekładano na zwykłe pismo. Tych, którzy używali tych not-znaków do prędkiego pisania zwano notariuszami; u Greków *στενόγραφοι-ταχύγραφοι*³⁾.

²⁾ Heyawa Hieronim, *Examen Episcoporum*. Posnaniae 1735. c. 24.

³⁾ Źródła starożytne wielokrotnie mówią o notach i o notariuszach, którzy niemi posługiwali się — L. 33 § 2 *Ex quibus causis* 4, 6: *eos, qui notis scribunt acta praesidum reipublicae causa non abesse certum est, glos. v. notis. Olim excipere solebant acta iudicum, cum aliter non possent loquentis celeritatem manu adsequi... nude Manilius: et hic scriptor erit felix, cui littera verbum est...erant huiusmodi notis pleni iurisconsultorum libri, quos sive siglas sive biglas dixeris. L. 40. D. deteslam 29. 1.*

Notariusz zowie się także *scriba-pisarzem*, bo spisuje zachodzące wypadki; *chartularius*, albo *iudex chartularius*, *scriniarius*, *servus publicus*, *receptor*, *protocolista*, *secretarius*, *tabellio*, *cancellarius*, *archiwista*, *actuarius*, *iudex ordinarius*⁴⁾.

Terminologia ta nie jest jednolita. Nietylko w różnych źródłach prawnych, lecz nawet w tych samych źródłach prawodawca w różny sposób określa pojęcie notariusza, np.: Urban VIII — dekret r. 1626 nazywa w jednym miejscu *notarius*, a w innym miejscu *actuarius*; Synod Rzymski r. 1725 c. 2 głosi *notarii aut scribae*; Benedykt XIV *Ad militantis* 1742 n. 44, 47 *notarii sive actuarii*; Innocenty X *Dudum* 1650 *tabelliones et notarios*; Instrukcja r. 1800 *cancellarius*, *actuarius*.

W prawie przed kodeksem pojęcia te zlewały się w jedno, chociaż zakres ich działania był różny. Kodeks prawa kanonicznego wprowadził rozróżnia te oficja, pozwala jednak nadawać je tej samej osobie c. 372 § 3 głosi *cancellarius est eo ipso notarius*, nie ustala atoli jednej terminologii. Rubryka przed can. 372 opiewa: *de cancellario aliisque notariis*, a can. 375 poniekąd przyjmuje je za jedno: *Episcopus praeter cancellarium potest alios quoque notarios constituere*; *cancellarius aliique notarii debent esse integrae fama*; c. 1585 *cuilibet processui interesse oportet notarium, qui actuarii officio fungatur*; a can. 1645 § 3 rozdziela te pojęcia: *notarii, actuarii et cancellarius sine iudicis mandato tradere prohibentur exemplar actorum*; w can. 1773, 1779, 1801, 1811 wyrażenia te naprzemian są używane.

Notariusze dzielą się na: apostolskich i biskupich. Pierwsi są albo zwyczajnymi notariuszami apostolskimi, albo protonota-

Św. Augustyn — *De doctrina christi*, II 26 ML 34, 55 zalicza noty do wspólnych rzeczy, jakie ludzkość posiada: *et maxime litterarum figuras sine quibus legere non possumus, linguarumque varietas, quantum satis est...ex eo genere sunt etiam notae quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur*. Św. Ambroży prosi Salina, by zapomocą not poprawił jego pisma: *Notam Appone ad verbum dubii ponderis, et fallacis staterae, ne quid pro esse adversarius interpretetur*. L. 2 ep. 48. ML 16, 1152.

⁴⁾ L. 6, C. de magistr. V. 75; Grzegorz, ML 77, 531; Piasecki 2. 4. 41.; C. 13. de praescr. II. 26.; 2 de usuris V. 5.; Syn. Meksykański 1585: *notarii et tabelliones qui receptores vocantur*. Carpsow, *Opus Decisionum*, Lipsiae 1730; *Instructio Aust.* 97; Klemens XII. *Apostolatus* 1732; c. 8 *Ne clerici vel mon.* III. 50; c. 15. de fide instrum. II. 22.; Instr. Kolon. 1848; Instr. 1880;

rjuszami — simplices notarii apostolici — protonotarii, ci ostatni są albo de numero participantium, albo ad instar participantium, albo mere titulares, lub honorarii⁵⁾.

Notariusze mogą być upoważnieni do sporządzania aktów we wszelkich sprawach, albo też tylko do spraw pewnej kategorii, np.: do spraw sądowych. Notariuszznaczony do sporządzania aktów jednej kategorii, nie może ważnie sporządzać aktów innej kategorii (c. 373)⁶⁾.

Jedni notariusze są umieszczeni na liście i stanowią osobne kolegium, inni natomiast sąznaczani w pojedynczych wypadkach, stosownie do zachodzących potrzeb⁷⁾.

Joannes Furgani, *Quaestio iuridica de notariis*, Cracoviae 1768; Dziatko, *Doctrina de notariis*, 1862; Zaccaria, *De notariis ecclesiasticis*. Ch. Dejob, *Le notaire en Italie et en France* 1912; Fonsena Andrade, *Los notarios eclesiasticos clerigos según la disciplina general de la Iglesia y la legislación española* 1915. Geoffrey Barraclough, *Public Notaries and the Papal Curia*, London 1934; Oesterley, *Das deutsche Notariat*, Hanower 1842; Durando, *Il tabellionato o Notariato*, Torino 1897; Hilling, *die Entstehung des Notare-Kolegiums an der römischen Rota*, in *Feitgabe für H. Finke*, Münster 1904; Honry, *Notarius Apostolicus*, Getingae 1688; Niemirowski, — *Notariat Apostolski*, *Gazeta sądowa warszawska*, 1883; Zagadnienie notariatu w Polsce omawia miesięcznik *Notariat-Hipoteka*, dwutygodnik wydawany w Warszawie p. t. *Przegląd notarialny*. Nowszą literaturę o polskim notariacie zestawia Tadeusz Burakowski w *Przeglądzie notarialnym* r. 1835 n. 3—4; Brunet, *Le parfait notaire apostolique*; Berge, *Histoire du notariat et procureur des officialites*, Lyon 1728; Garnier Deschesues-Traité *elementaire du notariat*, Paris 1808. Szubert, *Program de episcoporum notariis*, Lipsk 1720; Drzewicki Henryk, *Studja i materiały do dziejów notariatu*

⁵⁾ Pius IX *Apostolicae Sedis* 1872; Pius X — *Inter multiplices*; Pius XI — *Ad incrementum* 1934.

⁶⁾ Paweł V *Universi* 1611 § 87 ustanawia osobnych notariuszy do pisania zeznań świadków; Klemens XI *decret* 1715 — osobny notariusz ma sporządzać private akta Kongr. Obrz. Benedykt XIV *Maxima vigilantia* 1727 — w seminarjach biskupich ma być archiwum, którego akta ma sporządzać w tym celu mianowany notariusz (*qui non sit cancellarius curiae episcopalis*). Grzegorz XV *Consuevit* 1621 porucza prowadzenie i spisywanie aktów, w procesie o kwalifikacjach kandydatów na biskupów, osobnym notariuszom. Urban VIII *Admonet nos* 1625. Julius II — *Apostolatus officium* 1507 pod nieważnością aktów, tylkoznaczeni notariusze są uprawnieni je sporządzać, synod łucki 1930 st. 115 wyraźnie rozdziela te instytucje t.j. notariusza od kanclerza, a nawet kanclerzowi podporządkuje notariusza.

⁷⁾ Julius II — *Sicut prudens* 1507 § 6 notarii in *matricula conscripti*; Benedykt XIV *Instruc. Sardiniae* 1742,

w Polsce, Warszawa 1928; Brinkman, *Dissertatio de notariis*; Pappafava — *Szkic dziejowy notarjatu* 1889; Bandtke, *Rzecz historyczna o notarjacie*; *Pamiętnik warszawski*, 1815 r.; Fassara, *De erroribus notariorum*; Micke, *die Apostolischen Protonotare*, Wrocław 1879; Gardinelli-Mihlbaer, *Decreta autentica Congregationis S. S. Rituum Monachii*, 1865 r.; v. protonotarius Taubeszlag Rafał — *Notarjat w starożytności*, *Przegląd notarjalny* r. 1932 n. 4; Riganti, *De protonotariis apostolicis*, Romae, 1751; Ojetti, *De Curia Romana*, Romae, 1900; Schmid, *De notariis ecclesiae tam orientalis, tam occidentalis*, Ljpsk, 1756.

SZKIC HISTORYCZNY NOTARJATU.

Kościół jest społecznością doskonałą. Z tego przeto tytułu przysługuje mu prawo wystawiania aktów o charakterze publicznym, niezależnie od państwa. Kościół świadom swego posłannictwa, jako kierownik ludzkości w sprawach nadprzyrodzonych od samego początku stara się, by akty przezeń wydawane miały charakter wiary publicznej, oraz by były przekazywane wiekom następnym we formie autentycznej. W tym celu, aby usunąć wszelkie wątpliwości, co do prawnego pochodzenia tych aktów, stworzył osobną kategorię pisarzy, których upoważnił do sporządzania aktów swoją powagą; nadał im cechy wiary publicznej.

Już w starożytności pisarze i Ojcowie kościoła posługują się notariuszami przy układaniu swoich dzieł:

Św. Hieronim mówi, że z powodu osłabienia wzroku i całego ciała był zmuszony notariuszowi myśli swe dyktować⁸⁾.

Św. Epifaniusz wymienia notariuszy, którzy spisali dysputę z Fotynianem⁹⁾.

Possideus świadczy, że notariusze spisali całą dysputę, jaką miał św. Augustyn z Feliksem Manichejczykiem¹⁰⁾.

⁸⁾ Hieronymus. *Praefatio ep. ad Galatas lib. III* ML 26, 400: *Propter oculorum et totius corpusculi infirmitatem, manu mea ipse non scribo... verum accito notario aut statim dicto quodcumque in buccam venerit, aut si paululum voluero cogitare, melius aliquid prolaturus tunc me tacitus ille reprehendit, manum contrahit, frontem rugat et se frustra adesse toto gestu corporis contestatur.*

⁹⁾ Epiphanius *contra Haereses* 71.

¹⁰⁾ Possideus, *Vita s. Augustini*. ML 32, 47: *Cum quodam etiam Felice de numero eorum, quos electos dicunt Manichaei publice in Hipponensi ecclesia notariis excipientibus disputavit populo astante.*

Ewodjusz, biskup usalański, powiada, że miał bardzo biegłego i pracowitego pisarza, którego uważał za przyjaciela¹¹⁾.

Grzegorz W. mówi, że wykład jego ewangelji, jaki miał w kościele, notariusz spisał¹²⁾.

Notariusze oddali wielkie usługi całemu Kościołowi, ponieważ spisywali nauki i postanowienia zwierzchników kościelnych. Znaczenie ich wzrosło, gdy z mocy swego urzędu prowadzili akta. Liber pontificalis podaje, że papież Klemens I podzielił Rzym na siedm okręgów i na każdy nazaczył jednego notariusza do spisywania aktów męczeńskich. Byli to tak zwani notarii regionarii. Ta sama księga dodaje, że papież Anterus (235—236) pilnie przechowywał akta męczeńskie, sporządzone przez notariuszy, oraz, że papież Fabjan (236—240) podporządkował tych siedmiu notariuszy, siedmiu subdyakonom¹³⁾.

Już w pierwszych wiekach została przeprowadzona organizacja tych siedmiu notariuszy, mianowicie tworzyli oni kolegium, na czele był primicerius notariorum. Liber pontificalis stwierdza, że za pontyfikatu Juljusza I organizacja była już dokonana i podaje, jaki zakres spraw był im powierzony¹⁴⁾.

Byli to t. zw. notarii sanctae Romanae Ecclesiae — notarii Apostolicae Sedis. Primiceusz zajmował wysokie stanowisko w kurji, był on bowiem naczelnikiem kancelarji papieskiej i zwierzchnikiem notariuszy, drugim naczelnikiem był secundo-

¹¹⁾ Evodius, ML 33, 694: erat enim strenuus in notis et in scribendo bene laboriosus... coeperam eum non quasi puerum et notarium habere, sed amicum quendam satis necessarium.

¹²⁾ Gregorius, ML 77, 999, Baronis An. 592: Sancti evangelii quadraginta lectiones exposui et quarundam quidem dictata expositio assistenti plebi est per notarium recitata, atque ita ut loquebar, ita excepta.

¹³⁾ Liber pontificalis n. 4 S. Clemens: Hic fecit septem regiones et divisit notariis fidelibus Ecclesiae, qui gesta martyrum sollicito et curiose unusquisque per regionem suam perquireret; n. 21 Fabianus: Hic regiones divisit diaconis et fecit septem subdiaconos, qui septem notariis imminerent, ut gesta martyrum in integro colligerent. Sägmüller, Die Thätigkeit und Stellung der Kardinäle bis Papst Bonifac VIII, 1895.

¹⁴⁾ Liber pontificalis n. 50 S. Julius: Hic constitutum fecit, ut nullus clericus causam quamlibet in publico ageret, nisi in ecclesia et notitia, quae omnibus pro fide ecclesiastica est, per notarios colligeretur, et omnia monumenta in ecclesiam per primicerium notariorum confecta celebrarentur sive causationem vel instrumenta aut donationes, vel commutationes, vel traditiones, aut testamenta, aut allegationes, aut manumisiones..

cerjusz, natomiast protoscriniarius był kierownikiem urzędów archiwalnych¹⁵).

Papieże posługują się notariuszami, jako swoimi agentami, do załatwienia rozmaitych spraw, nawet w krajach dalekich, np. Grzegorz W. zleca notariuszowi Pontaleonowi przeprowadzenie konsekracji biskupa Medjolanu, a Janowi, Sedis nostrae notario, sprawy kościelne w Sardynji. Hadrjan I posyła do króla Dezyderjusza notariusza Stefana, — Stephanum notarium regionarium et sacellanum¹⁶).

Odgrywają oni wielką rolę na soborach powszechnych i synodach partykularnych. Papież Leon W. posyła na sobór, który miał się odbyć w Efezie, obok biskupa i kapłana, jako swoich przedstawicieli, i notariusza Dulcjusza. Na soborze chalcedońskim biorą udział notariusze: Aëcjusz, primicerjusz notariuszy i notariusz Aesterjusz. Promotorem soboru Konstantyn. 553 był primicerjusz notariuszy Eufanjusz. Na ósmym soborze w Konstantynopolu notariusze czytają akta¹⁷).

Taką działalność rozwinęli notariusze i na następnych soborach i synodach. Oni sporządzają akta publicznych posiedzeń i podpisują ogłoszone uchwały¹⁸).

¹⁵) Cassiodor, *Variar.* 6. ML 69,698.

¹⁶) Gregorius, *Epist.* I. 1. ep. 76. 40. 42; I. 3. 32; ML 77,531, 620, 590, 1346. *Liber pontif.* n. 98; Darowizna Karola W. dla papieża została spisana przez notariusza... per Etherium religiosum ac prudentissimum capellanum et notarium. Również i cesarze posługują się notariuszami, jako swymi wystannikami. Ambrosius *Ep.* 1. 1. 20. ML 26. 400.

¹⁷) Concil. Chalcedon. Actio I, II, III Mansi 6, 651, 983: Aëtius, archidiaconus regiae Constant. novae Romae et primicerius notariorum dixit; Consil. Constant. IV Actio I i IV Mansi, 6, 651; 16, 24, 59, Leo ep. 28; ML 54, 755, 781, 799.

¹⁸) Synod w Budzie 1279: munimine nostri sigilli fecimus roborari, ac etiam infrascriptos notarios publicos eis subscribi. ed. Hube. 164; Uchwały synodu warszawskiego Wężyka r. 1634 podpisuje Cejnerowicz auctoritate apostolica publicus notarius; synod bałtymorski 1866 *Collectio Lacensis* 3, 338. 974. 999; Regulamin soboru watykańskiego głosi: Notariis concilii vi muneris incumbit instrumenta conficere de iis omnibus, quae in publica sessione gesta fuerint. Lac. 1070, acta firmat et decreta; Na soborze trydenckim na wezwanie promotora stwierdzają jego uchwały. Hercules Severolus, concilii promotor requisivit omnes notarios ibi praesentes, ut de praemissis conficerent unum vel plura instrumentum vel instrumenta. Uchwały mają taki podpis: Et quia ego Claudius della Cosa Tullensis dioecesis publicus Apostolica et imperiali auctoritatibus et sacri concilii notarius prae-

Notariusze biorą udział w życiu kościelnym. Według *ordo Romanus* notariusz zawiadamiał o liczbie nowo przyjętych do kościoła¹⁹).

Im też była poruczona straż rzeczy kościelnych. Sporządzają instrumenta wolności dla niewolników²⁰). Ogłaszają wybór papieża²¹). Wpływają nawet na wybór papieży, np. r. 767 notariusz Christoforus przeprowadza wybór papieża Stefana IV²²). Zajmowali się też przepisywaniem ksiąg.

Z powodu tak szerokiej działalności notariuszy liczba 7 okazała się za szczupłą, i zaszła potrzeba mianowania większej ich liczby. Różne też instytucje otrzymują swoich notariuszy, np. papież Hadrian I r. 772 ustanawia notariusza dla klasztoru św. Sabiny. Wówczas pierwotni siedm notariusze otrzymali miano protonotarjuszy, dla odróżnienia ich od notariuszy późniejszej kreacji. Powaga ich wzrosła, gdy stali się pisarzami listów papieskich²³).

Papieże w pismach swoich wspominają niekiedy o notariusz-

missis omnibus et singulis interfui, ideo hoc praesens publicum instrumentum manu aliena mihi fida scriptum subscripsi in fide rogatus. Podobnie podpisuje się drugi notariusz Mikołaj: *una cum secretario et connotario. Elises, Concilii Tridentini, Acta, Friburgi 1904. 520.*

¹⁹) *Ordo Romanus* I. 3. ML 78, 938: *Die resurrectionis Dominicae procedente Pontifice ad S. Mariam notarius regionarius stat in loco, qui dicitur Merulanas et salutato Pontifice dicit: In nomine Domini nostri Jesu Christi baptisati sunt hesternae nocte infantes tot...* Baronius a. 447.

²⁰) Gregorius M. Ep. 5. ep. 12; 1. 4. ep. 25. ML 77, 621: *Liberis ex die civesque Romanos effecimus. Hanc manumissionis paginam Paterio notario scribendam dictavimus et propria manu subscripsimus.*

²¹) Wybór Piusa XI kanonicznie dokonany stwierdza protonotarjusz apostolski: *Ego Carolus Respighi, protonotarius Apostolicus et Sanctae Sedis Caeremoniarum praefectus ex officio rogatus at testor et omnibus notum facio Em. et Rever. Dominum Achillem tit. s. Silvestri et Martiani in Martibus S.R.E. Presbyterum Card. Ratti, Archiep. Med. acceptasse electionem canonice de se factam in Summum Pontificem, Sibique nomen imposuisse Pius XI, ut de hoc publica quaecumque instrumenta confici possint.*

²²) Baronius an. 768.

²³) Hormisdas miał notariusza Hilarego; Gregorius ML 77, 1346: *Aemiliano notario Sanctae Ecclesiae Romanae noto meo scribendum dictari.* Phillips, 6, 390. Baronius 516; ML 77, 522.

szach, jako o swoich współpracownikach²⁴). Z tego powodu, że mieli wpływ na stosunki całego kościoła, cieszyli się wielką powagą, mieli liczne przywileje, a nawet pierwszeństwo przed biskupami. Pierwszeństwa tego pozbawił ich papież Pius II Cum servare, 1459 W konstytucji tej papież zaznacza, że ci notariusze zwyczajowo zowią się protonotarjuszami, (quos vulgo protonotarios, quasi per excellentiam quandam non abs re consuetudo vocitat)²⁵). Byli też niezależni od biskupów. Niezależność protonotarjuszy od biskupów sobór trydencki S. S. 24 c. 11 ograniczył w ten sposób, że poddał ich biskupom, jako delegatom Stól. Apost., o ile natomiast posiadali beneficja w diecezji zależni byli od biskupów, jako od ordynarjuszy.

Syxtus V const. Romanus Pontifex r. 1585 liczbę ich podnosi ze siedmiu do 12; Benedykt XIV Inter conspicuos 1744 nadaje kolegium protonotarjuszy, które zowie participantium przywileje. Początkowo wszyscy protonotarjusze mieli te same prawa i przywileje, zachodziła tylko różnica co do dochodów. Stąd wytworzył się podział na participantes i non participantes. Tych ostatnich są trzy kategorie: 1. protonotarii supranumerarii, 2. ad instar., 3. titulares seu honorarii. Nie tworzą oni kolegów. Tytuły te nadaje papież. Nadto miano protonotarjuszy tytularnych otrzymali niektórzy kapłani dygnitarze bądź z tytułu zajmowanego urzędu, bądź godności i kanonji, np. tytuł taki mają kanonicy bazyliki św. Jana laterańskiego, św. Piotra, Matki Bożej W., katedry Neapolu, dygnitarze kapituły warszawskiej²⁶).

Przywileje protonotarjuszy tytularnych określił Pius VII, Cum innumeri 1818. Odnoszą się one głównie do dziedziny liturgicznej, jak używania szat koloru fioletowego, celebry pontyfikalnej.

²⁴) Nicolaus I Quando 864: Quisquis 858 scriptum per manum Zachariae notarii regionarii et scriniarii S. Rom. Ecclesiae in mense Maio; Urban III Ex tenore 1186. Scripta est sententia per manum Petri notarii viennensis de praecepto nostro; Aleksander III Ex litteris. 1173 scriptum per publicam manum notarii.

²⁵) Benedictus XIV Inter conspicuos 1744: Collegium nostrorum et Sedis Apostolicae notariorum protonotariorum nuncupatum. Podobnie wyraża się Grzegorz XVI. — Neminem 1838: qui primum notariorum deinde ob muneris praestantiam protonotariorum nomen habuerunt. Acta Gregorii XVI Romae 1901. 2. 248.

²⁶) Riganti, Commentaria in Regulas cancellariae apostolicae Romae 1744 I, 4; De protonotariis apostolicis, Romae 1751. 53.

Grzegorz XVI Neminem r. 1838 przywraca liczbę siedmiu protonotarjuszy. Zakres ich praw, obowiązków i przywilejów określają papieże: Pius IX const. Quamvis 1853, Apostolicae Sedis 1872; Pius X Inter multiplices 1905; Pius XI Ad incrementum 1934; Pius XI stanowi o przywilejach prałatów rzymskich, na pierwszym miejscu wymienia kolegium protonotarjuszy.

Osobną kategorię stanowią t. zw. notarii apostolici, albo ab Apostolica Sede creati. Jedni z nich działają w obrębie kurji rzymskiej, inni poza Rzymem.

Notariusze kurji rzymskiej stanowili dwie klasy: jedni mogli sporządzać akta we wszystkich sprawach, inni natomiast tylko w dykasterjach oznaczonych, np.: Syxtus V Sollicitudo 1588 ustanowił osobnego notariusza dla archiwów. Różne też dykasterje i instytucje miały swoich notariuszy, jak bazyliki, kolegia, szpitale i kancelaria apostolska. Pius IV Superna 1565 utworzył jedno kolegium ze wszystkich notariuszy kurjalnych i nakazał, by każdego miesiąca zbierali się celem omówienia spraw notarialnych; mieli oni swoje statuta i swoją pieczęć. Grzegorz XV Consuevit 1621, const. Exigit 1622 stwarza odrębny notarjat dla arcybractwa św. Heronima, który wyłącznie miał załatwiać jego sprawy.

Oprócz notariuszy w kurji rzymskiej było osobne kolegium pisarzy. Liczbę ich w miarę potrzeby zmieniano, niekiedy zwiększano, niekiedy zmniejszano. Klemens V Dignum est 1311 liczbę pisarzy penitencji z 21 zredukował do 12, ponieważ nie mieli odpowiednich środków do życia. Julius II Sicut prudens 1507 ustanowił w Rzymie kolegium ze 101 pisarzy. Równocześnie mieli oni być notariuszami we wszystkich sądach kurji rzymskiej — jako publici notarii, — stanowi Leon X Dum singulare²⁷⁾.

Pius V Pridem nos 1569 każe wybierać notariuszy tylko z tego kolegium i rozciąga ich kompetencje i do kardynałów. Urban VIII In suprema r. 631 zatwierdza to kolegium i dokładniej określa zakres ich działania, by uniknąć kolizji z notariusza-

²⁷⁾ Julius II Sicut prudens 1507: powodem ustanowienia tego kolegium były rozmaite nadużycia w urzędach kurji rzymskiej: *damna et incommoda irrogantur aliaque scelera inimico humanae naturae instigante perpetrantur ac super fraudibus falsitatibus instrumentorum et aliarum scripturarum huiusmodi aut eorum suspicione, lites et controversiae in iudiciis et tribunalibus curiarum assidue vertuntur...*

mi Roty, a Benedykt XIV *Ecclesiastica* 1746 zabrania notariuszom (Datarii) przyjmować rezygnacje beneficjów.

Oprócz notariuszy apostolskich byli notariusze mianowani przez biskupów²⁸). Nominacji dokonywali mocą zlecenia papieskiego, bądź zwyczajowo, albo też własną powagą, — notarii *communes ordinariorum*. Działalność ich była ograniczona na okrąg danej diecezji. Św. Augustyn świadczy, że notariusze kościelni — notarii *ecclesiae* — pisali protokół czynności przy wyborze biskupów. Współdziałają oni ze zwierzchnikami kościelnymi w załatwianiu rozmaitych spraw, np. instrukcja dla posłów kapituły krakowskiej na synod r. 1554 stwierdza, że oni towarzyszą archidjakonom w czasie wizytacji, sporządzają akta diecezjalne. Wielu było tych notariuszy w pojedynczych diecezjach. Stąd synod medjolański 1565 stanowi, by biskup назначал osobnych oficjałów do rozpatrywania spraw między notariuszami. Notariusze ci w Polsce nie byli wolni od płacenia daniny.

W zakresie kościelnym działali też notariusze, mianowani powagą władców świeckich: cesarza i królów. Dla nadania sobie większej powagi notariusze ci stąpali się o zatwierdzenie papieskie, lub biskupie²⁹).

Osobną kategorię stanowią notariusze sądowi, którzy mają pisać i przechowywać akta sądowe. Już od czasów najdawniejszych w Kościele akta sądowe prowadzono i je przechowywano, chociaż postępowanie było ustne. Sokrates podaje, że po zbadaniu na miejscu zarzutów przeciw Makaremu z Aleksandrji sporządzono akta dla sądu w Tyrze, gdzie sprawa miała być rozpatrywana. Św. Jan Chryzostom pisze do Innocentego I, że mu nie dano aktów oskarżenia, jakie miało miejsce w sądzie Teofila³⁰).

²⁸) Już św. Augustyn wspomina o notariuszu biskupa: *Nundinarius diaconus exceptor Silvani Cirtensis episcopi Contra Crescent.* 3. 29. ML 43. 513.

²⁹) Uchwały synodu toletańskiego r. 1355 Mansi 26. 414: *Ego Alphon-sus publicus auctoritate archiepiscopali in civitate et diocesi et provincia Toletana notarius*. Akta synodu palatyńskiego 1322 Mansi 25, 724: *Bertrandus publicus Apostolica et imperiali auctoritate notarius*. Syn. *Vaurensis* 1368 Mansi 26f 545 podpisuje: *Et me Joanne Nigri clerico publico apostolica et imperiali ac archiepiscopali auctoritate et ipsius Narbonensis archiep. scribe et notarius*. Akta sądu lwowskiego r. 1498 podają: *Stanislaus Staryński electus et deputatus pro notario terrestri consensu regiae majestatis*.

³⁰) ML. 25. 795; 28, 530.

Synod swesoneński r. 863 odwołuje się na dawną tradycję i stanowi, że pisemnie należy przedstawić w sądzie swoje żądania. Grzegorz IX nadał temu postanowieniu charakter prawa powszechnego (c. 1 De libelli oblat. II 3).

Innocenty III każe pisać zeznania świadków i pisemnie podać zarzuty przeciw oskarżonemu. Anastazy IV Sicut 1154 formę pisemną uzasadnia w ten sposób, by potomności można przekazać rozmaite postanowienia³¹⁾.

Akta te z reguły sporządzał sam sędzia. W prawie partykularnem kościelnem niektórych prowincyj, np. w północnej Italji istniała praktyka, że sędzia przybierał sobie pisarza do spisywania aktów. Przybranie tego pisarza zależało od woli sędziego. Sprawa wiarygodności aktów, sporządzonych przez jednego sędziego budziła niekiedy podejrzenie, gdy było wiadome, że sędzia jest stronniczy. Łatwo też mogły się wkraść błędy i zająć pomyłka. Dla zaradzenia tym niedogodnościom Innocenty III na soborze later. IV r. 1215 postanawia, by sędzia przy przesłuchiwanu stron i świadków miał zawsze osobnego pisarza — *publicam personam aut duos viros idoneos*³²⁾.

³¹⁾ c. 43 de testib. II. 20; c. 31 de simonia V 3. Anastazy IV r. 1254 Sicut aequum est ita rigor aequitatis expostulat, quae rationabiliter decisa fuerint, fidei committere litterarum, ac ne in posterum aliqua refragatione turbetur. gloss. c. 6 de iurejur II omnia, quae in iudicio fiant redigenda in scriptis.

³²⁾ Ustawa laterańska tak opiewa: Quoniam contra falsam assertionem iniqui iudicis innocens litigator quandoque non potest veram negationem probare, quum negantis factum per rerum naturam nulla sit directa probatio, ne falsitas veritati praeiudicet, aut iniquitas praeualeat aequitati, statuimus, ut tam in ordinario iudicio quam extraordinario iudex semper adhibeat aut publicam, si potest habere, personam, aut duos viros idoneos, qui fideliter universa iudicii acta conscribant, videlicet citationes, dilationes, recusationes et exceptiones, petitiones et responsiones, interrogationes et confessiones, testium depositiones et instrumentorum productiones, interlocutiones et appellationes, renuntiationes, conclusiones et cetera, quae occurrerint, competenti ordine conscribenda loca designando, tempora et personas. Et omnia sic conscripta partibus tribuantur ita, quod originalia penes scriptores remaneant, ut, si super processu iudicis fuerit suborta contentio, per hoc possit veritas declarari, quatenus hoc adhibito moderamine sic honestis et discretis deferatur iudicibus, quod per improvidos et iniquos innocentium iustitia non laedatur. Iudex autem, qui constitutionem ipsam neglexerit observare, si propter eius negligentiam quid difficultatis emerit, per superiorem iudicem animadversione debita castigetur, nec

Wprowadzenie tej instytucji było koniecznem następstwem postanowienia tego papieża, by nie wierzyć jednemu sędziemu. Dlatego Innocenty III (c. 28. III. 20) zwracał uwagę rządcom Benewentu, by nie wierzyli jednemu sędziemu, chociażby nawet cieszył się wielką powagą, przytem odwołuje się na postanowienia cywilne i ustawy kanoniczne. Wprawdzie sędzia składał przysięgę — iuramentum iudiciale, — że sprawy będzie rozstrzygał według prawdy, przysięga atoli nie wykluczała pomyłek, które mimowoli mogły się zakraść, a nie było świadka, który mógłby je sprostować. Sobór stanowi, by sędzia w sądzie zwyczajnym i nadzwyczajnym przy rozpatrywaniu spraw zawsze miał obok siebie jedną osobę, którą nazywa publiczną, albo dwie odpowiednie osoby. Osoby te miały spisywać wszystkie akta sądowe. Te dwie osoby odpowiednie przeciwstawia prawodawca jednej osobie o charakterze publicznym i powiada, że zeznania ich są równoważne, t. j. świadectwo tej jednej osoby równa się świadectwu dwóch innych. Skoro z mocy prawa zeznanie dwóch osób stanowi wiarogodne świadectwo, z tego wynika, że ustawa ta wprowadza wyjątek od reguły. Jeśli prawodawca tak wysoko ocenia świadectwo tej osoby, stąd wniosek, że dana osoba winna mieć takie kwalifikacje, które jej zeznaniom nadają znaczenie świadectwa dwóch świadków. Sam sobór zwiększa jej kwalifikacje przez to, że nazywa ją *persona publica*. Przez to określenie *publica* ustawa zaznacza, że z mocy prawa publicznego działalność tej osoby ma charakter społeczny. Z tytułu tedy społecznego otrzymała rękojmię prawdomówności. Akt tedy sporządzony przez taką osobę — *publica manu* — ma znamię publicznej wiary, należy przyjąć, że jest wiarogodny. Stąd też prawodawca poleca, by nawet odpisy z aktów były dokonane przez osobę publiczną, by nie były pozbawione powagi prawnej. Natomiast prawodawca wyraźnie zaznacza wypadki, kiedy świadectwo jednej osoby niekwalifikowanej jest wystarczającym świadectwem prawdy, np. o przyjęciu chrztu i przeszkodach małżeńskich³³). Rękojmią tą

pro ipsius praesumatur processu, nisi quatenus in causa legitimis constiterit documentis (c. 11 *De probat* II 19).

³³) c. 6, 16. *de fide instrum.* II 22; c. 22 *de testib.* II 20; c. 10 D. 4 *de consecr.* c. 16. D. 1. glos. v *nec, certi*; can. 779, 800.

Wenz—Vidal, *De processibus, Romae* 1928, 92. *De personis, Romae* 1923, 681; Roberti, *De processibus, Romae* 1926, 184.

jest upoważnienie, dane tej osobie do działania powagą społeczną t. j. Kościoła.

Ustawa laterańska jest głównym źródłem prawodawstwa późniejszego dla notariatu sądowego. Późniejsze ustawodawstwo powszechne i partykularne dokładniej określają na jej podstawie kwalifikacje notariuszy i ich liczbę w sądach papieskich i diecezjalnych. Przez tę ustawę Kościół stwierdził swoją niezależność od państwa w dziedzinie sporządzania aktów publicznych. Państwu jednak zależało na tem, by notariusze, mianowani przez władzę świecką, mogli działać również w zakresie kościelnym. Dlatego monarchowie ubiegają się o tytuł kościelny dla swoich notariuszy, a niekiedy do tytułu państwowego notariusza dodają własnowolnie tytuł notariusza kościelnego. Tak postąpił np. król francuski Ludwik XIV, nadając notariuszom państwowym tytuł notariuszy apostolskich³⁴).

Każdy notariusz miał też swoje godło — *signum notariale*, — które umieszczał w tym akcie, jaki sam sporządzał³⁵).

Ustawodawstwo wieków następnych wprowadza w życie prawo laterańskie tak w sądach najwyższych kurji rzymskiej jak i w sądach niższych, oraz dokładnie je określa. I tak sobór wienneński (Clem. I. de haeret. V. 3) zobowiązuje notariuszy do przysięgi; nadto przepisuje, by biskup w czasie wizytacji klasztorów mniszek miał dwóch notariuszów (Clem. 2. De statu monach.

³⁴) Fleury, *Institutiones iuris ecclesiastici*, Francofurti 1724, 576, tak opisuje współczesne sobie stosunki o notariacie: *Utrumque genus notariorum apostolici et episcopi in Francia sublatum est creatis an. 1691 notariis regis apostolicis... quia a potestate saeculari creati crederentur inhabiles ad negotia ecclesiastica peragenda. Sed aliam prorsus philosophandi rationem recepit rex Galliae an. 1691 sua quoque auctoritate creavit notarios titulumque regiorum et apostolicorum eis attribuit. Hi duplici iuramento obstringuntur, tum coram iudicibus regis, tum coram officiali illius episcopi, in cuius dioecesi officio suo fungi debent.*

³⁵) Piasecki, *Praxis episcopalis*, Leopoli 1758 pars 2 c. 4; Zabarella Com. 1. 2 De fide instrum. c. Cum P; Rolny 1. c. podaje kilka wzorów takich, godeł, stosowanych w Polsce. Notariusze podpisując akta równocześnie stawiają godło i o niem czynią wzmiankę, np. Statuta Mikołaja Trąby (r. 1420) taki mają podpis: *Et ego Joannes Alberti... subscripsi signo quoque et nomine meis solitis et consuetis una cum appensione sigilli ipsius requisitus consignavi*; Syn. toletan. 1355 Mansi 25, 414: *Ego Alphonsus in praesentibus litteris meum solitum signum apposui rogatus in testimonium veritatis.*

III. 10); Jan XXII *Ratio iuris* 1326 stanowi, że każdy audytor w kurji rzymskiej winien mieć czterech notariuszy i jeden sędzia nie może posługiwać się notariuszem drugiego sędziego. Sykstus IV tworzy kolegium, złożone z 48 notariuszy dla dwunastu audytorów. Sykstus V, *In suprema* stanowi *officium notariatus* z 5 notariuszy dla audytorów rzymskich. Grzegorz XV *Exigit* 1622 określa, że ma być osobny notariusz tylko dla spraw sądowych. Klemens X r. 1671 redukuje liczbę notariuszy do czterech. Klemens XII *Romanus Pontifex* 1735 oddziela notarjat dla spraw cywilnych od notarjatu w sprawach kryminalnych. W niektórych miastach powstają osobne kolegia notariuszów np. w Rzymie, Bolonii, Klemens XIII *Licet* 1762, *Exponi Nobis* 1765.

Kongregacja soborowa r. 1650 orzekła, że sędziowie synodalni winni posługiwać się notariuszami kurji. Pius X *Konst. Sapienti consilio* 1908, mocą której przeprowadził reformę kurji rzymskiej, określił też stanowisko notariuszy. *Lex propria sacrae Romanae Rotae et Signaturae Apostolicae*, can. 5. Działalność ich została dokładnie określona w Regułach Roty rzymskiej r. 1910 w nowej redakcji, zastosowanej do kodeksu prawa kanonicznego, zostały wydane r. 1934.

W prawie Dekretalów niema osobnego rozdziału o notariuszach; przepisy o notariuszach są umieszczone w rozmaitych miejscach zbiorów kanonicznych głównie pod rubryką: *De fide instrumentorum*. Po ogłoszeniu dekretalów mają ważne znaczenie konstytucje papieży — Marcina V, Piusa II, Innocentego VIII, Juliusza II, Leona X. Sobór trydencki S. S. 21 c. 10; 24. 1 de ref. wydał kilka postanowień w sprawie notariuszy, jak o egzaminach, zapłacie, o stosunku notariuszy do biskupów. Po soborze trydenckim ustawodawstwo kościelne dokładnie określa ich prawa i obowiązki — należą tu ustawy Piusa IV, Piusa V, Klemensa VIII, Pawła V, Benedykta XIV, Piusa VII i Leona XIII, oraz instrukcje Kongregacji rzymskich, jak r. 1600, 1835, 1851, 1880. W szczególności Klemens XII *Apostolatus* 1732 odnawia prawo laterańskie, że sędzia winien mieć sekretarza, gdy przesłuchuje strony, lub świadków, do zapisywania ich zeznań.

Kodeks prawa kanonicznego umieszcza postanowienia o notariuszach pod rubryką *De curia diocesana*, w artykule *De cancellario aliisque notariis et archivio episcopali*, i pod rubryką: *De variis tribunalium gradibus et speciebus*, w artykule *De notario*,

promotore iustitiae, vinculi defensore; nadto postanowienia o notariuszu są podane w rozmaitych miejscach kodeksu. Należą tu również Instrukcje Stolicy Apostolskiej, wydane po ogłoszeniu kodeksu, jak Kong. Sakram. 7 maja 1923; 23 grudnia 1929; 1 lipca 1932; 9 czerwca 1931. Act. A. S. 15,392; 22,168; 23,457; 24,272.

Ustawodawstwo partykularne w materji notariuszy nie jest zbyt bogate. Naogół prostuje ono nadużycia notariusza, określa takse, albo też wprowadza w życie postanowienia prawa powszechnego³⁶⁾, np. synod toletański r. 1565 stanowi, że w sądzie metropolitalnym ma być ośm notariuszy, a w sądzie djecezalnym 6. Z dawnych synodów polskich należą tu np. Statuta synodów: kaliskiego 1406, krakowskiego 1459, Mikołaja Trąby 1420, żmudzkiego 1752, kijowskiego 1762, — niektóre instrukcje partykularne, np. kolońska r. 1848, praska 1879. austriacka 1865. Ta ostatnia została uznana przez Stolicę Apostolską³⁷⁾.

Z ostatnich synodów polskich notariuszami zajmują się synody: podlaski r. 1923, kielecki r. 1927, chełmiński 1928, łucki.

III. KTO MIANUJE NOTARIUSZY.

Mianowanie notariuszy należy do najwyższego zwierzchnika społeczeństwa; w kościele tedy do papieża. Zachodzi tu bowiem wyjątek od ogólnej reguły — jak wyżej powiedziano — która domaga się dwóch świadków do stwierdzenia prawdy. Wbrew tej regule jeden notariusz daje pełne świadectwo prawdzie. Wyjątki od reguły może wprowadzać jedynie najwyższy zwierzchnik społeczeństwa, tylko on może upoważnić jedną osobę do złożenia wiarogodnego świadectwa. Bo ani pismo, ani pieczęć z natury swej nie dają świadectwa wiarogodnego, o ile nie zostanie stwierdzone, że ten, kto je sporządza, zasługuje na wiarę³⁸⁾.

³⁶⁾ Notariusz był istotnym czynnikiem w sądzie, przeto rozprawę odraczano, gdy on był nieobecny, co miało miejsce np. w sądzie lwowskim r. 1482: *Die Mercurii XI mensis Septembris dominus officialis omnes causas, quaecumque hodie tractari debuerunt, propter defectum notarii ad primam iuris suspendit*, Rolny n. 137.

³⁷⁾ Teksty w *Analecta Iuris Pontificii*; i w *Droste, Kirchliches Disciplinar und Criminal-Verfahren gegen Geistliche*, Paderborn 1882 — dodatek.

³⁸⁾ *Faguanus, Sicut, ne clerici*, III. 50. *Quia ut credatur pelli animalis mortui est contra ius, cui solus princeps supremus potest derogare*; Inno-

W zakresie kościelnym wymaga się, by nominacja była dokonana przez zwierzchnika kościelnego, nie wystarczy tedy nominacja dana przez zwierzchnika cywilnego. Z reguły nominacji dokonać ma zwierzchnik, który nie ma nad sobą wyższego.

Papież może dokonać nominacji notariusza, bądź mocą osobnego dekretu w poszczególnych wypadkach, bądź też przez wydanie prawa, które określa, a raczej stanowi warunki, którym winien zadośćuczynić ten, kto pragnie być notariuszem. W ostatnim wypadku, kto spełni przepisane warunki, zostaje notariuszem³⁹⁾. I tak Juljusz II Sicut prudens 1507 ustanowił w Rzymie kolegium pisarzy z tą klauzulą, że każdy z jego członków jest notariuszem bez osobnej nominacji. Innocenty XII Grata familiaritatis 1693 nadaje kapelanom kaplicy papieskiej charakter rzeczywistych notariuszy. Aleksander VIII Motu prop. 1689 i Innocenty XII Motu prop. 1692 rozciągają ten przywilej na konklawistów, a Aleksander VIII Venerabilibus 1690 rozszerza je na swoich prałatów (familiares). Klemens X Motu proprio 1670 trzem konklawistom daje prawa notariuszy apostolskich; podobnie Urban VIII Romanus Pontifex 1623.

W trybunale Roty rzymskiej wyboru notariuszy dokonuje kolegium Roty, a papież wybór zatwierdza. (Nor. R. R. 29. czerwca 1934).

Papieżę przyznają rozmaitym osobom i związkom przywileje do mianowania notariuszy. Prawo to zostało przyznane biskupom. Niekiedy sami biskupi wyjednywali sobie takie przywileje, niekiedy też synody zwracają się do Stolicy Apost. z prośbą o nadanie tego prawa biskupom, np. tak uchwalił synod rotomageński⁴⁰⁾.

Biskupi początkowo byli uprawnieni do mianowania notariuszy w pojedynczych wypadkach; następnie naznaczali nota-

centii IV, In quinque libros Decretalium. Augusti Vindel 1581. II. 22 De fide instrum; Rodericus, Praxis Criminalis, Antverpiae. 1624. 2 c. 5. Hostiensis, Summa 1. III. 50.

³⁹⁾ Jan XXII Ex debito c. 4. d. elect. I. 3. Extr. com.; Durandus, Speculum, Lugduni, 1547 I. 2. p. 2. Benedykt XII Ad regimem, e. 13. de prabend. III. 3. eod.

⁴⁰⁾ Syn. Roimomag. 1581: Supplicandum S. D. ut episcopis largiatur facultatem creandi notarios apostolicos tantum pro sua diocesi necessarios. Hostiensis lib. 3. 50. sądzi, że biskup własną powagą mógł mianować notariuszy.

rjuszy zwyczajowo, a ostatecznie zostali upoważnieni mocą prawa. Marcin IV r. 1284 upoważnia arcybiskupa gnieźnieńskiego do nominacji dwóch notarjuszy; Klemens V na soborze wiedeńskim 1311 na prośbę arcybiskupów, poniekąd, jako nagrodę za trudy podróży przybycia do Wiedni udzielił władzy arcybiskupom mianowania dwóch notarjuszy. Urban VIII r. 1635 dał biskupom ruskim stały przywilej nominacji notarjuszy; Klemens IX *Speculatores* 1664 dał wikariuszom apostolskim władzę nominacji sześciu notarjuszy. W Polsce częste były upoważnienia takie udzielane biskupom, plebanom, a nawet laikom. Uprawnieni swe prawa przenosili niejednokrotnie na inne osoby. Biskup jednak był upoważniony do wizytacji wszystkich notarjuszy, jako delegat Stolicy Apost., mianowanych nawet powagą Stolicy Apost. i cesarską i królewską i winnych mógł karać. Apelacja od orzeczeń biskupa połączona jest ze skutkiem dewolutywnym. U nas biskupi mianowali notarjuszy także własną powagą — *sua ordinaria auctoritate*⁴¹⁾. Prawo dawne nie daje biskupom władzy mianowania notarjuszy. Dopiero kodeks prawa kanonicznego wyraźnie przyznaje biskupom prawo mianowania notarjuszy własną powagą (C. 373).

Nuncjusze w państwach uzyskali również przywilej nominacji notarjuszy⁴²⁾.

Wyżsi przełożeni zakonów zostali uprawnieni do kreacji notarjuszy. Pius V *Debitum* 1571 dał przywilej dominikanom, że przełożony generalny, oraz prowincjałowie mogli mianować tylu notarjuszy, ile uznają za potrzebnych dla każdej prowincji⁴³⁾. Akta dokonane przez tych notarjuszy mają takie znaczenie, jak innych notarjuszy o charakterze publicznym. Pod ekskomuniką

⁴¹⁾ Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae Romae* 1860, I. 92; Chodyński-Likowski, *Decretales Sum. Pontificum pro Regno Poloniae* 1882, II. 22. *Collectanea S. Congregationis de Prop. Fide Romae*, 1900, 72. 479.

⁴²⁾ Klemens XIII *Romanum decet* 1766 upoważnia nuncjusza w Hiszpanii do ustanowienia tam 12 notarjuszy apostolskich — *clericali character saltem insignitis*. — Philips, *Kirchenrecht, Regensburg* 1854. V. 728.

⁴³⁾ Pius V, *Debitum* 1571 *In una quoque provincia possint constituere etiam plures sui ordinis fratres probatos in notarios publicos pro intimandis mandatis et rescriptis apostolicis faciendis instrumentis et authenticantibus transsumptis*.

papież zabrania przeszkadzać tym notariuszom w wykonywaniu swych czynności.

Kodeks c. 503 upoważnia wszystkich wyższych przełożonych zakonów kleryckich, wyjętych do mianowania notariuszy, lecz tylko dla spraw kościelnych swego zakonu. Stosownie do can. 675 mogą mianować notariuszy przełożeni tych związków osób wspólnie żyjących, jednak bez ślubów, na które zostały rozciągnięte ustawy zakonne. Notariusze zakonnici nie mogą sporządzać aktów dla osób postronnych.

W procesie beatyfikacyjnym i kanonizacyjnym, tak w apostołskim jak w diecezjalnym zawsze ma asystować notariusz, jako aktuarusz. Notariuszem w Kongregacji ma być jeden z proto-notariuszy apostołskich. Zakonnicy nie mogą być notariuszami w tym procesie, tylko wyjątkowo. Zawsze są wykluczeni w sprawie tego sługi Bożego, który należy do danego zakonu (c. 2013). W procesie, który prowadzi ordynariusz poza Rzymem, notariuszem może być notariusz Kurji danej; naznacza go ordynariusz (2015, 2040).

Konserwatorowie sami mogli wybrać notariuszy⁴⁴⁾.

Inkwizytorowie (*haereticae pravitatis*) mogli ich naznaczać z kleru świeckiego i zakonnego⁴⁵⁾.

Sędzia delegowany przez Stolicę Apostolską może posługiwać się notariuszem tej kurji, w której ma sądzić; może jednak sam wybrać notariuszy, o ile w reskrypcie delegacji niema innego zastrzeżenia. Delegat natomiast biskupa winien przybrać sobie notariusza kurji diecezjalnej, jeśli biskup z ważnych powodów nie naznaczył innego notariusza (1607). Notariusz ten może jednak pisać tylko akta w takich sprawach, które w sądzie delegowanym mają być załatwione.

Kongregacja Soborowa orzekła w r. 1656, że sędziowi synodalni winni posługiwać się notariuszami kurji. Jeżeli jednak taki sędzia delegowany miał rozpatrzyć sprawę, która nie należała do trybunału biskupa, wówczas sam mógł naznaczyć notariuszy. Kong. Sob. 1667⁴⁶⁾.

⁴⁴⁾ Ferraris, *Prompta bibliotheca iuris canonica*, 1860. *consecratos* art. 2.

⁴⁵⁾ Aleksander IV, *Ne commissae* 1260; Klemens VIII *Sanctissimus* Pius IV *Pastoralis* 1565.

⁴⁶⁾ 1. II de *rescript.* I, 3 in VI; c. 15 de *off. del.* I, 14 in VI.

Niektóre też kolegia otrzymały przywilej mianowania notarjuszy. Juljusz II Sicut prudens 1507 nadał taki przywilej kolegiom pisarzy rzymskich. Leon X Dum singularem przywilej ten rozciągnął do mianowania notarjuszy wszystkich narodów, a Pius V Pridem nos 1569 nakazał posługiwać się tymi notarjuszami w sądach. Leon X Summi 1515 daje to prawo abrewjatorom rzymskim. Kto miał przywilej ustanawiania notarjuszy, nie mógł ich mianować w Rzymie i w oddaleniu jednej diety od Rzymu.

Ta wielka ilość przywilejów, danych przez Stolicę Apost. do mianowania notarjuszy, wywołała konflikt ze sądami zwyczajnymi, a nawet powstrzymała prawidłowy bieg spraw. By temu zapobiec, papież Innocenty XII Romanus Pont. 1692 wiele osób i kolegów pozbawił tego prawa. Benedykt XIV Quantum 1742.

Cesarze i wogóle panujący mianowali notarjuszy, którzy w zakresie kościelnym sporządzali akta. Chociaż władca świecki nie ma jurysdykcji w zakresie kościelnym, to jednak drogą zwyczajów zostali upoważnieni do działania w zakresie spraw poddanych Kościołowi⁴⁷⁾. Notariusz bowiem nie spełnia jurysdykcji, lecz tylko używa swej pomocy w sporządzaniu aktów zwierzchnikom kościelnym, czego prawo laikom nie zabrania. Cesarze udzielali też przywilejów do mianowania notarjuszy, co bywało i w Polsce⁴⁸⁾.

Rossi powiada, że de vigore iuris notariusz kościelny nie może załatwiać spraw o charakterze państwowym, a notariusz państwowy — aktów kościelnych; dodaje jednak, nisi de consue-

⁴⁷⁾ Według statutu nieszawskiego r. 1496 jeśli opróżni się notarjat, należało przedstawić królowi czterech kandydatów, z których on jednego wybierze notariusza; terrigenae illius terrae ubi notariatus vacat in conventionione nominabunt quattuor personas; sejm warszawski r. 1775; województwo mazowieckie na sejmiku deputackim pisarza z całego województwa obierać będzie v. I. 251; VIII, 171; IX 373. We Francji notariusze apostołscy musieli otrzymać zatwierdzenie od króla. Za Ludwika XIV r. 1691 notarjuszom papieskim dodawano tytuł królewskich.

⁴⁸⁾ Cong. Concil. 1588; Srid. S. S. 22 c. 10; Pignatelli Contultationes Venetiis 1716 3. 11. Notariusze w aktach, które sporządzają, wskazują też źródło swojej nominacji. Rolny Guillemus, Acta officii consistorialis; Leopoliensis antiquissima, 1483, Leopoli 1927, z roku 1483, n. 591: officialis Leopoliensis me Joannem Sigismundi de Nyżankowice clericum dioecesis Premisliensis imperiali auctoritate notarium publicum ad exequendum officium tabellionatus per infra dioecesim Leopoliensem admisit; podobnie n. 244, 227, 283, 1543.

tudine, jeśli ktoś nigdy nie był notariuszem, mimo to sporządza akta, bywa karany w państwach karą śmierci — mówi Rossi; — łagodniej może być karany, jeśli był notariuszem i tego został pozbawiony, a mimo to akta sporządza.

Od nominacji należy odróżnić przybranie sobie notariusza. Stolica Apost. niekiedy pozwala, by same strony wybrały sobie notariusza. Bonifacy IX Humilibus 1400.

Nominacja notariusza odbywa się we formie uroczystej. Kandydat klęka przed zwierzchnikiem kościelnym i składa przysięgę, że wiernie spełniać będzie obowiązki, związane z jego urzędem.

Ego promitto et iuro Deo omnipotenti et Sanctis, Domino nostro Papae et tibi pater, quod meum fideliter exercebo officium in omnibus et super omnia. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia; potem przełożony wręcza mu pióro i kałamarz z atramentem mówiąc: Accipe potestatem notificandi et intimidandi pro ista provincia quibuscumque personis etiam regibus mandata, indulta ac privilegia apostolica iuxta privilegia concessa facien-
dique publicos actus et instrumenta. In nomine Patris.

Durandus podaje, że papież dokonywał inwestytury notariusza w ten sposób: Wręczał kandydatowi pióro i kałamarz, mówiąc: Accipe potestatem condendi chartas publicas secundum iura et bonos mores.

Przypuszcza się prawną nominację z posiadania a raczej wykonywania notariatu przez długi okres czasu; z przedstawienia instrumentu nominacyjnego; z tego, że imię jego jest umieszczone na liście notariuszy; ze świadectwa sędziego, który zaświadcza, że ten jest notariuszem.

Sędzia nie mianuje notariusza, lecz przed rozpoznaniem sprawy winien sobie przybrać jednego z ustanowionych, przez ordynariusza (1585). O ile natomiast sędzia zleci jakiemuś kapłanowi przesłuchanie świadka poza obrębem stolicy biskupiej, w takim wypadku ten kapłan swobodnie może назначić notariusza do spisywania zeznań świadków (c. 1770. 4).

Jeśli nominacja nie zostanie prawnie dokonana przez odpowiedniego zwierzchnika, albo gdy kandydat nie miał przepisanych warunków, w takim razie akta przezeń sporządzone są nieważne. Nieważna nominacja może otrzymać sanację. Paweł IV Cum ex apostolatus 1559: haeretici si tabelliones extiterint instru-

menta confecta per eos nullius sint penitus roboris vel momenti. S. Off. 20/6 1890. Urban VIII In suprema 1631.

Z reguły nominacja notariusza dotyczy jednej kurji, nikt nie może być równocześnie notariuszem w rozmaitych kurjach⁴⁹⁾.

Ten kto notariusza ustanowił może go usunąć i zawiesić w działaniu. Tego może też dokonać następca i wyższy zwierzchnik. Wikariusz kapitułny musi otrzymać zgodę kapituły. (c. 373)⁵⁰⁾.

IV. KTO MOŻE BYĆ NOTARIJUSZEM?

W pierwszych wiekach kościoła notariuszem mógł być tylko duchowny; notarjat był nawet jednym ze stopni święceń. Z reguły notariuszami byli minorzyści, a tylko ważniejsze sprawy załatwiali diakoni, lub kapłani. Papież Gelazjusz stawia notariusza po lektorze; Grzegorz W. przeciwstawia notariusza biskupowi, zaznaczając w ten sposób, że notarjat jest jednym ze stopni święceń; Papież Hadrian I przed pontyfikatem należał do notariuszy regionalnych, a potem otrzymał subdjakonat⁵¹⁾. Enodjusz powiada, że św. Antoni liryleneński był zaliczony do kościelnych notariuszy inter ecclesiasticos excepteres; również św. Epifanjsza zalicza do składaczy not⁵²⁾. Benedykt XIV zalicza ich do kleru⁵³⁾.

⁴⁹⁾ Pius IV Cum ab ipso 1563 officia notariatus inter se incompatibilia censeantur. Paweł V Universi 1611; Leurenus, Forum ecclesiasticum August Vindel 1737, 1 2. 22. g. 688. 5. q. 166, 135

⁵⁰⁾ Petrus Surdus, Tractatus de alimentis, Francofurti. 1595. 65: tabelio ob falsitatem commissam exauthoratus, non potest de novo creari.

⁵¹⁾ Papież Gelazy ML 59. 49. wymienia warunki do święceń i powiada, że kto je posiada może otrzymać święcenia, a jeden ze stopni jest notarjat: ut si his omnibus, quae sunt praedicta fulcitur, continuo lector vel notarius... post tres menses existat acolythus; c. 9 D. 77; c. 20. C. 27. q. 2; ML 63. 240; 77. 735; Liber pontif. n. 98. Paulus papa eum (Hadrijana) clericari iussit, quem notarium regionarium in ecclesia constituens, postmodum eum subdiaconum fecit.

⁵²⁾ Enodius Vita b. Epiphani ML 63. 208: Notarum in scribendo compendia et figuras varias verborum multitudinem comprehendens brevi assecutus, in exceptorum numero dedicatus enituit, coepitque iam talis excipere qualis posit sine bonorum oblocutione dictare: Baroniusz 449.

⁵³⁾ Bened. XIV De synodo 8. 9. 7: notarios, qui curam habebant instrumentorum et tabularum Ecclesiae peculiarem constituisse ordinem clericorum.

Liber diurnus podaje formularz zaliczania laika do grona notariuszy, przytem zaznacza, że przyjęcie do notariatu jest przyjęciem do stanu duchownego⁵⁴).

Laicy nie byli notariuszami, bo i pisma nie znali i nie mieli takiego zaufania. Notariusze zapewne otrzymywali osobne święcenie podobnie, jak fossores, albo laborantes, custodes martyrum⁵⁵).

Na soborze efeskim wymieniony jest Piotr kapłan primicerius notariorum, wnosi on skargę przeciw Nestorjuszowi. Notarij był zaliczany do święceń mniejszych. Z czasem jednak nastąpiło przekształcenie w tym kierunku, że nie zaliczano go do hierarchji święceń, lecz do rzędu officjów. W prawie dekretalów niema już wzmianki o notariacie, jako o jednym ze stopni niższych święceń, lecz jako o jednym z urzędów kościelnych, którego nie wolno piastować duchownym. Decretale Innocentego III = c. 8 Ne clerici III 50 wyklucza od notariatu tych, którzy mają wyższe święcenia, a nawet mieli być surowo karani, gdyby zajmowali się notariatem. Kiedy biskup Ostji rzucił klątwę na presbiterów, diakonów i subdjakonów, z tego powodu, że zajmowali się notariatem, Innocenty III karę tę zatwierdził⁵⁶).

Idzie tedy o stwierdzenie, jaki był to zakaz, czy duchownym bezwzględnie zabroniony był notarij, czy tylko w pewnych wypadkach; czy wszyscy duchowni mieli doń wstęp wzbroniony, czy tylko duchowni wyższych święceń. Pod tym względem nauka nie daje jednolitego wyjaśnienia. Zdania są podzielone.

Duchownym wyższych święceń nie wolno zajmować się notariatem, jeśli mają beneficjum⁵⁷).

⁵⁴) Liber diurnus VI c. 1 ML 105, 95: Quia ex narratione plurium sumus satisfacti de conversatione tuae modestiae, quod elegantis vitae sis, dignum censuimus inter clerum huius Apostolicae Dei ecclesiae te commorari ac inter notarios regionarios, per huius praeceptionis paginam, ex auctoritate beati Petri Apostolorum principis, ab hac die noveris te esse ascriptum.

⁵⁵) Phillips Georg: Kirchenrecht, Regensburg 1855 I 305; Gasparri, De sacra ordinatione, Parisiis 1893, 15.

⁵⁶) Innocenty III: ut presbyteros, diaconos et subdiaconos, quos ibidem invenis, passim tabellionatus officium exercentes, excommunicationis vinculo innodares. Reg. 14. 129. ML 216, 486; Mansi, 4, 1127 i 29, 27.

⁵⁷) Innocenty III pisze do biskupa eskulańskiego, że duchowni wyższych święceń mają być pozbawieni beneficjów, za spełnianie oficjum notariatu (c. 8 III 50). Ponieważ duchownym nie wolno pisać, ani dyktować wyroków śmierci, przeto w takich sądach nie mogli być notariuszami —

Jeśli duchowni nie mają beneficjum w takim razie jedni głoszą, że nie mogą zajmować się notariatem, ponieważ zakaz umieszczony w ustawie c. 8 III 50 dotyczy stanu duchownego niezależnie od tego czy mają beneficjum, czy nie. Inni są zdania, że można dać notarijat tym, którzy nie mają beneficjum, bo prawo stanowi rozbieżnie, albo notarijat, albo beneficjum.

Inni mówią, że chociaż duchowni nie mają beneficjum, lecz jeśli posiadają wystarczające środki do życia w takim wypadku niema wyboru, albo notarijat, albo kapłaństwo, lecz winni się zadowolnić tylko kapłaństwem, czyli w tym wypadku nie wolno przyjmować notariatu, nie należy wówczas zwracać uwagi na to, czy ma beneficjum, czy nie. Inni sądzą, że zakaz ten odnosi się tylko do piastowania tego officium w kurjach cywilnych. Ponieważ notariusz przysięga na wierność temu, od którego otrzymuje nominację, przeto uzależnia go od siebie; dlatego by nie stwarzać tej zależności nie mogą przyjmować notarijat, nie otrzymują od nich też ziemskich beneficjów. Według innych stosownie do ustawy Sicut III 50 duchowni nie mogą piastować tego officium, ani w sądach kościelnych, ani w cywilnych, ponieważ ustawa nie wprowadza wyjątków, przeto postanowienie to należy rozumieć ogólnie⁵⁸).

tak stanowi sobór laterański IV (c. 9. III 50). Według kodeksu (c. 139) duchowny bez pozwolenia Stolicy Apost. nie może być notariuszem w dykasteriach cywilnych.

Konstytucja Sejmu piotrkowskiego r. 1538 V. I. 530 zabrania kapłanom i beneficjatom zajmować stanowiska notariuszy w sądach świeckich, starostowie jednak mogli nimi posługiwać się, chyba, że toczyłaby się sprawa osób duchownych; podobnie stanowi sejm r. 1550: duchowna osoba pisarzem ziemskim być nie może. V. II 597. Postanowienia te nie były przestrzegane, świadczy o tem instrukcja dla posłów kapituły krakowskiej na synod 1564, gdzie powiedziano, że kler dostarcza notariuszy.

⁵⁸) Zabarella, *Super Decretal. Venetiis* 1602 c. Sicut III 50 non prae-cise interdictum clericis tabellionatus, sed per beneficiorum subtractionem... non habentes beneficia possunt officio uti; Rassi u. 27: quia notarius est servus publicus quod expresse prohibetur clericis, Rodericus, *Praxis criminalis*, Antverpiae, 1624. 4. 2.; Innocenty IV l. c. II 22; Piasecki, *Praxis episcopalis*, Leopoli 1758. 2. c. 9; c. 3 C. 20. q. 3; c. 19. 21 C. 23. q. 8; c. 4. Ne clerici III 50; c. 30 de iurejur. II 24; c. l. d. 19 gloss. v. sed nunquid; Franc. Roberti, *De processibus*, Romae 1926, 114; Hostiensis, *Summa lib. 3. tit. 50*; Engel Lud. *Collegium universi iuris canonici*, Beneventi 1742. 1. 3. t. 50.

Lega tak tłumaczy ten ogólny zakaz⁵⁹). Notarjat w średniowieczu był zabroniony duchownym, ponieważ był uważany, jako przedsiębiorstwo (*negotiatio*), o ile w myśl prawa rzymskiego duchowni go wykonywali, by stąd czerpać bogate dochody. Ponieważ wówczas *forum saeculare* było poniekąd pochłonięte przez *forum kościelne*, przeto i we *forum kościelnym* miał on charakter przedsiębiorstwa. O ile tedy pojmowano je i wykonywano jako *officium*, a nie jako przedsiębiorstwo, w takim charakterze duchowni mogli sprawować i faktycznie też drogą zwyczaju spełniali.

Zakazem tym — mówi Fagnanus — objęci są i minorzyści, o ile mają środki do życia, bo i oni należą do kleru. Ustawa *Ut officium c. 11, de haeret. V. 2 in VI* nie czyni różnicy między klerem wyższych święceń, a klerem niższych święceń. Inni natomiast utrzymują, że minorzyści zakazem tym nie są ujęci⁶⁰).

Jeśli duchowny sporządzi instrument jest on ważny, o ile wyraźny zakaz nie zostanie mu wydany — mówi Zabarella (*quia interdicto officio interdicatur et eius executio*) — by wierni spowodu nieświadomości nie ponieśli szkody. Inni mówią, że wówczas instrument, sporządzony przez duchownego jest nieważny, kiedy zakaz taki zostanie ogłoszony publicznie. Hostiensis sądzi, że zawsze instrumenta są ważne, bo prawodawca stanowi, że duchowny, wykraczający przeciw temu prawu, może być pozbawiony beneficjum, a nie wspomina o nieważności aktu⁶¹).

W sprawach kryminalnych pod grozą nieprawidłowości nie wolno było duchownym pisać i dyktować wyroku śmierci⁶²).

Od tej ogólnej reguły prawodawca wprowadza wyjątki i tak: Aleksander IV *Ne commissae c. 1. De haereti. V. 2 in VI* pozwala kapłanom i zakonnikom spełniać obowiązki notariusza w sądzie inkwizycyjnym, o ile przedtem zajmowali się notarjatem. Inkwizytorowie, o ile nie mają odpowiednich notariuszy świeckich mogą

⁵⁹) Lega, *Praelectiones de iudiciis ecclesiasticis Romae* 1896. 189.

⁶⁰) Fagnanus, *Commentaria in Decretalia Venetiis* 1729. 3. 50 n. 20.

⁶¹) Innocenty IV 1. II. 2: *In sacris si instrumenta fecerint antequam eis interdicatur tenerent, sed postea non*; Zabarella l. c; Bassi n. 27 *Notarius clericus effectus instrumenta ut rogita vetera perficere potest et absolvere, nova vero conficere prohibetur, in quo etiam ista observanda consuetudo locorum. Mocą osobnych przywilejów w niektórych prowincjach tylko duchowni mogli być notariuszami.*

⁶²) Zarabella L. III — 50; Hostiensis 3. 50. *Quod si in criminalibus sententiam sanguinis scripserint vel dictaverint irregularitatem incurrunt.*

zamianować zakonników z każdego zakonu, chociaż reguła ich jest temu przeciwna. A gdy takich odpowiednich nie mają, mogą przybrać sobie dwóch duchownych, lub laików do spisywania aktów. Idzie o to, jak należy rozumieć postanowienie Aleksandra IV t. j. czy on poprawia, względnie znosi prawo dawne, zabraniające duchownym notarjatu, czy też stanowi odrębne prawo dla procesu inkwizycyjnego. Zdania są podzielone: Fagnanus c. 61 przychylił się do zdania, że papież nadaje sądom inkwizycyjnym osobny przywilej, że mogą w nich działać kapłani i zakonnicy, jako notarjusze, tem samem stwierdza prawo dawniejsze, zakazujące notarjatu kapłanom⁶³).

Bonifacy VIII c. 1. De offic. ordin. Extr. com. stanowi, że biskup w czasie wizytacji klasztoru i kapituły winien mieć dwóch, lub trzech duchownych i jednego notarjusza, również duchownego. Ponieważ prawodawca ściśle określa okoliczności, kiedy duchowny mógł być notarjuszem, przeto i tu ma miejsce wyjątek. Hostiensis podaje, że tylko w Wenecji kapłani byli notarjuszami. Ponieważ wszyscy mieszkańcy byli katolikami i mieli zaufanie do kapłanów, nadto byli bardzo ubogimi i stosowali swoje odrębne statuty. Obecnie w Wenecji kapłanom nie wolno zajmować się notarjatem.

Zakaz, dany duchownym zajmowania się notarjatem nie zasada się na tem, jakoby to officium było ignobile, lecz dlatego zabraniały kanony kościelne, by duchowni nie odrywali się zbyt znacznie od służby Bożej, dla której są ustanowieni. Notarjat bowiem jest to officium szacowne, bo na nim opiera się porządek społeczny i powszechne zaufanie społeczne. Tak to uzasadnia papież Innocenty III⁶⁴).

Ponieważ z prawa dekretów duchowni nie byli dopuszczani do notarjatu, przeto notarjuszami, nawet w kurjach diecezjalnych zostawali laicy. A nawet notarjusze, mianowani przez zwierzchników świeckich spełniali obowiązki w kurjach diece-

⁶³) Fagnanus u. 61 Ibi conceditur quibusvis clericis officium tabellionatus habentibus etiam in sacris ordinibus constitutis potestatem exercendi libere officium ipsum in causis fidei non obstante statuto contrario canonis. Ex quo textu multipliciter constat non licere clericis exercere tabellionatus officium in aliis causis spiritualibus, quia haec potestas ibi clericis datur per modum indulti ergo prius erat eis interdictum.

⁶⁴) Innocent. III l. 14 ep. 129; ML 216.

zjalnych za zgodą zwierzchników kościelnych. Sama bowiem nominacja, dokonana przez władcę świeckiego nie jest wystarczającym tytułem do piastowania notariatu w zakresie kościelnym. Aby jednak nieudolni nie osiągnęli tego stanowiska Sobór trydencki S. S. 22 c. 10 zastrzegł biskupom prawo egzaminowania notariuszy przed dopuszczeniem ich do praktyki i ewentualnie usuwania nieodpowiednich. Laik może być notariuszem przy wyborach kościelnych, ponieważ on nie wykonuje aktów jurysdykcji w sprawach duchownych, lecz używa swej usługi⁶⁵).

Notariuszem w sądzie małżeńskim może być laik, wskazane jest, by duchowny spełniał te obowiązki.

Według kodeksu, notariuszem w dykasterjach kościelnych ma być duchowny, a laik może być przybrany wówczas, gdy niema duchownego, jednak w sprawach kryminalnych osób duchownych winien być kapłan (c. 373). W procesie, gdy idzie o dyspensę małżeństwa niedopełnionego, notariuszem może być laik. (*Laicus esse potest dummodo probatae fidei*). Decret 7 mai 1923. Na synodzie bałtymskim r. 1869 laik został wybrany notariuszem synodu.

Mimo zakazów, wydanych dla duchownych zajmowania się notariatem, zwyczaj wprowadził praktykę, że notariat powierzano kapłanom, tak w kurjach kościelnych, jak i cywilnych. A nawet władcy świeccy ubiegali się o duchownych, dlatego, że mieli do nich większe zaufanie aniżeli do laików, nadto laicy często nie znali pisma. W dykasterjach zaś kościelnych pożądanymi byli duchowni, bo natura wielu spraw jest taka, że wymaga znajomości rzeczy kościelnych, których laicy zwykle nie znają. Zwyczajowo tedy duchowni zostawali notariuszami.

Bouix świadczy, że we Francji notariuszami są kapłani i dodaje, że to ma miejsce w wielu krajach. Na soborze w Konstancji duchowni protonotariusze spisywali akta. Na synodzie dortejskim 1429 dziekan kapituły spełniał obowiązki notariusza. Na soborze lateran. V kapłani działają jako sekretarze papiescy i notariusze apostołscy. Synod bazylejski taką wydaje odezwę: *Mandat haec synodus patriarchis archiepiscopis, episcopis et aliis ecclesiarum praelatis clericisque, notariis et aliis personis ecclesiasticis*. Wyraźnie tedy zaznacza, że notariusze są duchownymi i stawia

⁶⁵) Fagnanus n. 61: *Ubique locorum actuarii seu cancellarii episcoporum sunt laici*; Gasparri, *De matrimonio*, 1932, 1248.

ich obok patriarchów; synod koloński r. 1549 stanowi, że biskup na wizytacji winien mieć notariusza, którym ma być duchowny, qui est sacerdos vel saltem clericus. — Jak rozszerzona była praktyka przyjmowania notariatu przez duchownych, stwierdza synod w Cambrai 1563, że w tej prowincji wielu jest duchownych, którzy się podpisują, jako notariusze⁶⁶).

Sami też notariusze zaznaczają, że są stanu duchownego, np.: akta sądu lwowskiego r. 1482 podają taki podpis notariusza: Et ego Paulus Alberti de Sandomiria clericus cracoviensis dioecesis publicus imperiali auctoritate — notarius publicum instrumentum confeci. Tak więc zwyczajowo notariusze laicy ustępowali notariuszom duchownym. Leon XIII Ad pastorałem 1902 kasuje notariuszy laików w wikaryacie rzymskim i oddaje notariat w ręce osób duchownych z tem, że akta podpisane przez laików nie mają żadnego znaczenia.

Co się tyczy innych kwalifikacyj notariuszy należy zaznaczyć, że ani prawo przeddekretalne, ani też dekretalne dokładnie ich nie określa. Stosowano się tu do praktyki, opartej na postanowieniach prawa rzymskiego. Wymagana była ogólnie uczciwość życia i nauka — probitas et scientia.

Kassiodor powiada, że mają to być ludzie wzorowi, miłujący milczenie, podobni do szafy napełnionej książkami, która zawiera dużo mądrości, jednak jej nie zdradza⁶⁷). Dopiero prawo podekretalne powszechne i partykularne szczegółowo podaje kwalifikacje notariuszów. Zwierzchnik przed nominacją winien sprawdzić, czy kandydat je posiada. I tak:

⁶⁶) Thomassinus, *Vetus et nova Ecclesiae disciplina circa beneficia*, Venetiis 1730 I. 2. c. 106; Bouix, *De iudiciis*, I 492. Rolny, 1634. Hefele, *Conciliengeschichte*, Freiburg 1887. 8, 50; Mansi, 27, 584, 629, 1140; 21, 22, 35, 39, 407; 32, 7, 47. Synod krakowski t. 1621 stanowi, że notariuszem może być tylko duchowny wyższych święceń. Na wstępie soboru laterańskiego V, byli mianowani notariuszami dwaj duchowni Alfons de Serma i Paweł de Cesis, Mansi 32, 666, 697. Podobnie na soborze trydenckim, Merkle Sebastjan, *Concilio Tridentini Diaria*, Friburgi 1901, I, 18.

⁶⁷) Cassiodor. *Variar.* I. 6 ep. 16. ML 69. 697: *Imitari debent arma quae continent monumenta chartarum, ut quando ab ipsis aliqua instructio quaeritur tum loquantur, totum autem dissimulare debent quasi nesciant scientes.*

1) Notariuszem w dykasteriach kościelnych może być tylko mężczyzna, a nie kobieta⁶⁸).

2) Winien świadomie i dobrowolnie przyjąć to officium⁶⁹).

3) Prawego pochodzenia⁷⁰).

4) Ma cieszyć się opinią człowieka uczciwego (c. 337), nie może ciążyć na nim żadna cenzura (c. 2017)⁷¹).

5) Nie może być krewny sędziego, ani też domesticus⁷²).

6) Ma osiągnąć wiek przepisany: jedne ustawy żądają 24 lat ukończonych, inne 25 lat. Kodeks prawa kanonicznego wyraźnie nie naznacza granicy wieku, ubocznie jednak wskazuje, gdy stanowi, że duchowny ma być notariuszem. Wiek tedy do święceń, jest wiekiem do otrzymania notariatu. Gdy idzie o wiek notariuszy laików, zależy od roztropności zwierzchnika kościelnego⁷³).

7) Aprobata biskupa danego terytorjum (c. 372).

8) Prawne wykształcenie, oraz doświadczenie w prowadzeniu spraw notarialnych⁷⁴).

⁶⁸) Rota rzymska 29 stycz. 1644 nie uwzględniła zaświadczenia pewnej mniszki, na które się odwoływano, jako na dowód o charakterze publicznym, że darowizna prawnie została dokonana: *objecta donatio non probatur per solam schedulam cuiusdem monialis asserentis se esse scribam monasterii, quia officium tabellionatus est munus virile et mulieribus penitus interdictum praesertim monialibus*.

⁶⁹) Pius IV *Pastoralis Officii* 1562 stwierdza, że wielu nie chce przyjmować tego officjum, by nikomu nie narażać się.

⁷⁰) Pius VII *Motu prop.* 1822.

⁷¹) Już synod kartagiński VII c. 7, c. 6 C. 3 q. 4: wyklucza obciążonych cenzurą: *nullus anathematisatorum suscipiatur nec a quoquam credantur, quae ab eis dicuntur et conscribantur*; Klemens VIII *Decet*; Marcin V *Romanus Pont.* 1418, *laudabilis famae*; Leywa 23 *Notarius debet esse fidelis, legalis, vir bonus sui officii approbatus, persona publica*.

⁷²) Pius IV *In throno* 1563 § 10.

⁷³) Marcin V *In Apostolat.* 1428; Innocenty XI *Decet* 1689; Pius VII *Motu prop.* 1822. Wedle postanowienia Zygmunta I r. 1523 notariusz winien być zdrowy na ciele i umyśle, jeśli jest chory należy tę okoliczność w aktach zanotować.

⁷⁴) Pius IV *In throno* 1563 § 21: *officia notariorum ne conferantur nisi personis peritis et idoneis, quae per se ipsos illa exercere scient et exerceant*. Carpsow, *Opus decisionum*, Lipsiae 1730 mówi, że nie mniejszej świadomości prawa wymaga się u notariusza, jak u sędziego: *Notarii debent iuris bene gravi et experientia causarum edocti... hinc non minor quandoque in actuario requiratur legalitas, scientia et dexteritas, quam in ipso iudice*. Rodericus IV 2 powiada, że akt jest nieważny, jeśli notariusz nie

Co się tyczy skali tego wykształcenia dawne ustawodawstwo stawia tu rozmaite wymogi: Synod Medjolański r. 1565 domaga się 4-letniej praktyki; Innocenty XI Decet 1689 sześć miesięcy praktyki u jakiegoś notariusza; Marcin V In Apostoli 1418 trzechletnich studjów prawa i wykazania się znajomością praktyki. Winien znać dobrze to wszystko, co dotyczy notarjatu, przede wszystkim powinien znać wszystkie klauzule, stosowane w aktach.

Przepisy te co do kwalifikacyj naukowych nie były wszędzie przestrzegane. Notarjat bowiem otrzymywali ludzie niewykształceni, z tego powodu wierni byli narażeni na wielkie szkody. Sobór trydencki S. S. 22 c. 10 i inne źródła wielokrotnie wspominają szkody, jakie sprowadzają notariusze z powodu swego nieuctwa.

Aby zapobiec tym niedomaganiom ustawodawca stanowi, że zwierzchnik przed powierzeniem obowiązków notarjatu winien poddać kandydata surowemu egzaminowi, chociażby miał nawet nominację od Stolicy Apost., lub od cesarza. I tak sobór trydencki S. S. 22 c. 10 upoważnia biskupów do egzaminowania notariuszy nawet Apostolskich i cesarskich, i usuwania ich, o ile po nominacji okazało się, że są nieudolni. Paweł V Universi 1611 § 34 stanowi, że nie wolno przyjmować do notarjatu bez egzaminu. Poprzednio takie postanowienia wydały: Syn. Turon. 1226 c. 3, syn. kaliski 1406, Marcin V Rom. Pontif. 1418.

Przedmiotem egzaminu mają być zagadnienia, związane z notarjatem, — mówi Urban VIII Ratio Pastoralis 1631.

Do egzaminu może być dopuszczony — mówi Innocenty XI Decet 1689, dopiero po sprawdzeniu, że kandydat posiada inne kwalifikacje, t. j. że jest prawego pochodzenia, życia uczciwego. Egzamin należy odbyć wobec dwóch doktorów prawa i dwóch notariuszów, albo wobec audytorów Roty z wykluczeniem tego notariusza, u którego praktykował⁷⁵⁾. O ile ktoś bez egzaminu

rozumie klauzul, które umieszcza w instrumentach, *quod si interrogatus explicare sui instrumenti clausulas nesciverit invalidum, esset instrumentum.*

⁷⁵⁾ Trid. S. S. 22 c. 10: *ex notariorum imperitia plurima damna et multarum occasio litium oritur*; Synod Medyolan 1575. Urban VIII In Suprema 1631; Sixtus V Inter alia, ad obviendum litibus et aliis periculis, quae in dies ob imperitiam notariorum suscitabantur, quod nullus notarius per quamcumque personam etiam praetextu cuiusvis facultatis ex Urbe nostra concessae extra Romanam curiam creatus officium notariatus exercere posset, nisi praevio riguroso examine.

otrzymał notarijat i sporządzał akty są one nieważne. — Urban VIII *Ratio pastoralis* 1631 stwierdza, że wielu notariuszy zostało z tego powodu nieważnie mianowanych i dlatego wszystkie akta przez nich sporządzone są nieważne. Aby jednak niewinne strony nie doznawały szkody, papież mocą tej konstytucji udziela sanacji, notariusze ściąga ją na siebie karę, *poenam falsi incurrere*.

Od dekretu biskupa, nakazującego składać egzamin, niema apelacji ze skutkiem odwołującym, czyli, że kandydat mimo apelacji winien poddać się egzaminowi⁷⁶). Przy egzaminie należy pisać pytania i odpowiedzi, stanowi Pius VII *Motu proprio* 1822.

Nie może być notariuszem, kogo ustawy wykluczają od składania świadectwa. Na soborze watykańskim biskupi prowincji neapolitańskiej stwierdzają, że powodem upadku kurji diecezjalnych i sądów kościelnych (*fere ad occasum prolabi visae sunt*) jest to, że notariusze są nieukami i dlatego w swoim postulatcie żądają, by notariuszem mógł zostać ten, kto ukończył 30 lat, jest przynajmniej licencjatem prawa kościelnego i cywilnego i złożył egzamen z zakresu sądownictwa.

V. OBOWIĄZKI NOTARIUSZÓW.

Notariusz po otrzymaniu nominacji winien złożyć przysięgę, że wiernie spełniać będzie obowiązki, związane z tym stanowiskiem; że akta sporządzać będzie dokładnie i tajemnicy nie zdradzi; dochowa wierności temu, kto go mianował i zwróci uwagę na to, co mogłoby być dlań niekorzystne; że nie będzie powodował się względem osób miłością, ani nienawiścią; w zeznaniach świadków, niczego nie ujmie, ani też doda; nie będzie zwlekał z wysyłką aktów; zachowa wszelkie przepisane formalności; zachowa protokoły spraw; nie będzie wydawał aktów obcym osobom; nie będzie przyjmował podarunków (c. 2037⁷⁷).

⁷⁶) Trid. S. S. 22 c. 10; Benedykt XIV *Ad militantis* 1742 § S.

⁷⁷) Jan XII *Ratio iuris* 1326; Julius II *Sicut prudens* 1507, *Apostolatus* 1507; Leon X *Sicut prudens* 1518; Paweł IV *Romanus Pontifex* 1556; Urban VIII *Ratio pastoralis* 1631; syn. Mediolan. 1565; syn. żmudzki 1752; kijowski 1762; sejm warszawski 1667. V. IV. 993: Pisarz w trybunale nie wprzódzy zasiadł, aż przysięgę *super non revelanda secreta* i nic nad prawo, ani sam ani regenci wyciągać nie mają; sejm krakowski 1532. V. I. 506; warszawski 1589 V. II. 1272; Prawo o notariacie r. 1933 art. 10. S. Cong. Sacram.

Przy rozpoczęciu procesu administracyjnego notariusz składa przysięgę, że zachowa tajemnicę o tem wszystkiem, co dojdzie do jego wiadomości, a zwłaszcza o tajnych aktach, o przebiegu głosowania. Gdyby naruszył tajemnicę ma być usunięty z urzędu, ma wynagrodzić szkody, o ileby wynikły; ordynariusz ma nań nałożyć jeszcze inne kary (c. 2144).

Notariusz ma być obecny przy składaniu przysięgi przez członków trybunałów kościelnych, nawet delegowanych przez Stolicę Apost. i w zakonach kleryckich wyjętych, winien o tem sporządzić protokół (c. 1621).

Jest obowiązany przedstawić zwierzchnikowi danej dykasterji pismo nominacyjne, np. biskupowi, oficjałowi.

Notariusz może sporządzać akty tylko na tem terytorjum, dla którego został ustanowiony; z reguły tedy na terytorjum tego zwierzchnika, przez którego został mianowany (c. 374). Poza danem terytorjum jest osobą prywatną. Akty jednak dokonane przez notariusza wszędzie mają znaczenie. Chociaż bowiem wykonywanie officium notariusza, związane jest z terytorjum, prawne jednak znaczenie aktów opiera się na zasadach prawa publicznego i dlatego powszechne mają znaczenie⁷⁸⁾.

Obowiązki swe winien notariusz spełniać osobiście, a nie przez swoich zastępców, z reguły tedy sam ma pisać akta. Zwyczaj wprowadził praktykę, że akta mogą sporządzać zastępcy, a notariusz po przeczytaniu stwierdza ich autentyczność; podpis bowiem nadaje pismu charakter publicznej wiary. Chociaż notariusz przez zastępców sporządza pisma, sam jednak jest odpowiedzialny za błędy i szkody przez nich popełnione. Do podpisania aktu nie może nikogo delegować. Akta są nieważne, jeżeli ręką notariusza nie są sporządzone, a przynajmniej jeżeli przezeń nie są podpisane (c. 1585)⁷⁹⁾.

7 mai 1923 i 2 czerwca 1931 n. 30: *Actuarii qui notarii seu cancellarii in processu partes explet, praecipuum munus erit legitime actis conficiendis intendere, acta fideliter custodire, ne cuiusdam extraneo pateant, transumpta conficere et eorum authenticitatem testari*; Synod diecezji podlaskiej art. 32: stanowi: Kanclerz wyznacza pracę notariuszom, przegląda przygotowane przez nich referaty oraz przedstawia ordynariuszowi do aprobaty.

⁷⁸⁾ Lega 115, Fagnanus 1. c. 53; syn. salcburski 1386 Mansi 26. 726.

⁷⁹⁾ Leon X *Sicut prudens* 1517 wymierza karę 200 dukatów grzywny, jeśli notariusz osobiście nie sporządza kontraktów; Julius II *Sicut prudens* 1507 *officium per se ipsos exercere debeant non autem per substitutos cum*

Winien sporządzać akta albo z urzędu, albo na zlecenie zwierzchnika, albo na prośbę stron. Okoliczność ta ma być zaznaczona.

Może sporządzać instrument o takich sprawach, których bezpośrednim był świadkiem. Wierzyć należy notariuszowi, gdy świadczy o wypadkach, które miały miejsce w chwili ich sporządzenia, a nie o faktach przeszłych. Nieważny tedy jest akt, gdy notariusz na czyjąś prośbę zaświadczy, np., że rzecz komuś zaginęła bez jego winy, ponieważ sprawdzenie tej okoliczności nie należy do notariusza, lecz do sędziego⁸⁰).

Notariusz winien znać te osoby, dla których akta sporządza. Jeżeli ich nie zna, należy odwołać się przynajmniej na jednego świadka, który złoży zeznanie o danej osobie. Idzie bowiem o to, by nie było podstawienia innej osoby⁸¹).

Jeśli w kurji diecezjalnej jest kiku notariuszy, należy zgóry określić zakres działania dla każdego z nich, co np. ma miejsce w Rocie Rzymskiej (art. 39—40, *Normae Rom. Rot. Act. Ap. S.* 1934).

Ma zachować formę przepisaną do sporządzenia aktów; forma ta niekiedy obowiązuje pod nieważnością aktów. Każdy akt winien zawierać nazwisko notariusza i stron interesowanych, istotę sprawy, datę... Jeśli jest przepisany rozmiar arkuszy lub pisma, winien się do tego zastosować. Ma pisać wyraźnie, czytelnie i na dobrym papierze. Każdą sprawę ma umieścić oddzielnie na osobnym arkuszu⁸²).

illorum sit electa persona; Bassi n. 23 sądzi, że notariusz sam ma pisać akta, a tylko wtedy może zlecić innym, jeśli ma uczniów, którzy mogą go wyręczyć. Leywa Hieronim, *Examen Episcoporum. Posnaniae* 1735. 24.

⁸⁰) Franciscus Bassi, *Bibliotheca iuris canonico (—) civilis, Frisingae* 1712, 70. Engel II 22; c. 20. C. 3. q. 3.

⁸¹) Pius IV *Inter multiplices* 1563; Engel II. 22.

⁸²) Paweł V *Pastorale* 1617; Innocenty X *Dudum* 1650; Pius VII *Motu prop.* 1822 § 4. Klemens XIII *Licet* 1762, który przed pontyfikatem był notariuszem, taką formę przepisuje: *Acta causae in seiunctis foliis vulgo Quinterni, quae exacto anno in libros vulgo protocolli et brogliardi nuncupatos cum distinctis indicibus rediguntur, quem diligenter esse continuandum, ac in iis per extensum commissiones omnes etiam subrogatorias sententias, decreta definitiva, appellationes venuntiationes, citationes, intimationes, interpellationes, ac id omne, quod ad acta et iudicii ordinem obtinet, describenda esse. Documenta et iura producta servanda esse in distinctis fasci-*

Dla ułatwienia poznania metody sporządzania rozmaitych aktów, zostały utworzone rozmaite formularze, według których akta należało układać⁸³⁾. Formularze zostały utworzone bądź przez prawodawcę, bądź też przez kanonistów. Jeśli w jakiej kurji są przepisane, należy je zachować⁸⁴⁾.

Jeśli notariusz popełni błąd w aktach, jest obowiązany strom wynagrodzić szkody, o ile z tego powodu poniosły. Mimo pomyłki akt jest ważny, jeśli błąd nie dotyczy istoty sprawy, albo głównych okoliczności.

Notariusz synodalny ma przedstawić przebieg każdego posiedzenia, notować nieobecnych i tych, którzy złożyli wyznanie wiary. On też ma czuwać, by pełnomocnik przedstawił mandat,

culis, facta super iis brevi eorum, quae continent inscriptione. Synod lwowski r. 1930 st. 29 przepisuje taki format aktów: format papieru powinien być t. zw. kancelaryjny. Niewolno pisać do kurji na papierze mniejszym niż pół arkusza. Jeżeli dołącza się alegata, należy pisać na całym arkuszu, a załączniki włożyć do środka; synod chełmiński, st. 39.

⁸³⁾ Prawo dawne przypisuje, że arkusz winien mieć 26 linii, a każda linja 12—14 sylab. Sędzia ma podrzeć akt, jeśli zostanie napisany inaczej. Notariusz na własny koszt ma akt ponownie sporządzić, albo też strony mogą mu uiścić niższą takse. Jan XXII Ratio iuris 1326; Paweł V Universi 1612; Leon XII Desideranda 1826; Syn. Mediolan 1565: Nec in charta bibula scribens, nec ea littera, quae legi facile non possit, sin minus male scripta episcopus notarii impensis scribi melius iubet, vel ab iis, qui regestum petierunt dimidiam tantum partem taxae vel maiorem, vel minorem si ei videbitur solvi iubet. Leo X Pastoralis 1513: litteras legibiles et bene compositas scribant; Paweł IV Ad onus 1548.

⁸⁴⁾ *Formulare advocatorum et procuratorum, Romanae curiae*. Hagenau, 1505. *Formularium terminorum*, Venetiis 1555; *Monacelli Franciscus, Formularium legale practicum fori ecclesiastici*, Venetiis 1709; Lud. Siniestrari de Ameno, *Formularium criminale Romae* 1754; *Formularium notariorum curiae Romanae sub Joanne Papa XXII compositum* ed. Barraclough London 1934; *Liber formularum ad ius Polonicum necnon canonicum spectantium in codice Regimentano asservatarum* ed. Ulanowski w Arch. Kom. Praw. I Kraków 1895, Janidłowski, *Processus iudiciarius*. Cracoviae 1612. Rainerus Perusinus, *Ars notaria*; Dorna Bernardus, *Summa libellorum*; Martinus de Fano, *Formularium*, ed. Wahrmund, Innsbruck 1905—1917. Sigismundi I an. 1523. *Processus variarum recognitionum* Vol. I 416. Martin Nassalski, *Formulare legale practicum*, Vladislaviae 1905. Św. Kongregacja Sakram. r. 1923 ogłosiła schemat formularzy w procesie małżeńskim stosowanych, w r. 1931 w procesie o ważność święceń wyższych. Act. A. S. 15, 389; — 31, 457.

upoważniający go do działania w sądzie, odsyła też akta do referenta (N. R. R. ar. 62 — Reg. Sig. Apost. 1912 ar. 13).

Sprawa w aktach ma być przedstawiona jasno i wyraźnie. Nie wystarczy podać samą treść sprawy, lecz należy umieścić te motywy i okoliczności, które spowodowały jej powstanie. Jak świadkom nie należy wierzyć, jeśli nie dają źródła swej wiadomości, tak i dokument nie jest wiarogodny, jeśli jego osnowa nie jest uzasadniona. Ma szczegółowo podać, które strony są obecne w czasie przesłuchania, czy strony jawiły się na wezwanie sędziego, czy dobrowolnie (c. 1711). Ma spisać zeznania świadków zaraz po ich złożeniu i to nie tylko ich treść, lecz dosłownie (c. 1778).

Winien uczynić wzmiankę, czy strony złożyły przysięgę, czy odmówiły, czy też została ona darowana; należy podać pytania, jakie im zadawano, oraz wszystkie okoliczności, jakie miały miejsce (1779). W badaniu na miejscu winien dokładnie zanotować dzień i godzinę, kiedy miało miejsce rozpoznanie, jakie osoby brały udział, czego w toku badania dokonano, co sędzia postanowił (c. 1811). Ma pisać treściwie i nie powtarzać rzeczy zbytecznych⁸⁵).

Nie należy sporządzać aktów w sprawach zabronionych, nawet pod warunkiem uzyskania zgody zwierzchnika, lecz naprzód należy uzyskać zgodę. Według prawa dawnego notariusz nie mógł wystawiać instrumentów dla osób krewnych w linii prostej bez ograniczenia, a w linii bocznej do czwartego stopnia pod karą nieważności aktu i utraty notariatu. Sobór laterański V r. 1513 pod ekskomuniką zabrania sporządzać akty lichwiarskie⁸⁶).

Bez zgody zwierzchnika notariusz nie może sporządzać, ani

⁸⁵) Synod kameraceński r. 1582 c. 5 daje notariuszom dokładną instrukcję, jak mają pisać akta: *Scribae seu notarii causarum ab omnibus superfluis abstineant, ideoque nec dies festos ad substantiam rei non necessarios apponant nec dignitates iudicum vel litigatorum vel procuratorum saepius repetant, nec tenorem totum eiusdem instrumenti citationis et cuiuscumque scripturae unquam reiterent, si tenore semel incerto eius alibi mentio faciendi sit, fiat remissive, nec processibus aut actis... plusquam una continuatio causae in singulis terminis ordinariis inseratur et si incertae fuerint plures non veniant in taxam.*

⁸⁶) Prawodawca rzymski skazuje tego, kto sporządził akta w sprawach zakazanych na bezterminowe wygnanie. I. 14 C. de Sacros. eccl. I. 2; I. 9 de poenis 48. 19; Prawo o notar. art. 64. Matheuci c. 45. 18; syn Avenion 1725. Collect. Lac. I 556, 579.

wydawać aktów z archiwum, ani ich odpisów (c. 1649). Winien natomiast je dać temu, kto ma prawo je otrzymać, on też stwierdza odpis z pierwopismem (c. 374). Gdy wydaje akta winien dokładnie zanotować, komu je dał. Nie powinien też zwlekać z wydaniem, jeśli ktoś ma prawo je otrzymać. Klemens XIII Licet 1762 stanowi, by przynajmniej dwa razy w roku badać księgi wydawanych aktów, dla stwierdzenia, czy wszyscy je zwrócili i ewentualnie by żądać ich zwrotu⁸⁷⁾.

Ma pilnie przechowywać akta, strzec ich i utrzymywać w porządku, nie mieszać aktów różnej kategorii; ma sporządzić

⁸⁷⁾ Synod Rawenny 1314 stanowi, że notariusz proszony o wydanie aktów winien je dać w ciągu 10 dni, a jeżeli nie wyda jest obowiązany do naprawienia szkody, jaką dla stron spowodował przez swe niedbalstwo, a jeśli w ciągu dalszych dni nie wyda, ściąga na siebie ekskomunikę. Paweł III zabronił notariuszom wydawać odpisy aktów o nadawaniu beneficjów pod ekskomuniką zastrzeżoną Stol. Apost. i pod grzywną 25 dukatów i wstrzymaniu pensji przez 3 miesiące, a gdyby mimo tego zakazu akta wydał za drugim razem traci officium, a gdyby strony chciały z tych pism korzystać, tem samem tracą dochody z beneficjów i stają się niezdolnymi do otrzymania beneficjów w przyszłości. Sobór trydencki S. S. 24 c. 20 pozwala wydawać odpisy aktów stronom interesowanym po złożeniu taksy. Paweł V Universi 1611. Urban VIII Cum sicut do wydania aktów z archiwów rzymskich żąda pozwolenia datariusza. Innocenty X Dudum, odnawia karę ekskomunikacji, nałożoną na notariuszy, nieprawnie wydających pisma z archiwów. Pius IV Inter multiplices 1563. Pius V Inter illa, 1570. Klemens X Admonet 1671 tworzy archiwa na akta i daje przepisy na ich wyjmowanie. Benedykt XII, Summi Apostolatus, 1726 ustanawia wizytatorów archiwów; Klemens XII Alias pro parte, 1735; Ad Seraphicae, 1735 podaje, że archiwista ma się odznaczać cnotami i nauką: pietate, doctrina et religiosa observantia caeterisque virtutibus insignis; Klemens XIII Licet 1762, Ad paternum; Pius VI Ex iniuncto 1775, In supremo 1783, Inter varias 1786; Hadrjan IV (1154—59) do biskupów tolet; Syn. Rothomag 1582; London 1237. Wedle konstytucji Benedykta XIV Ad militantis, notariusz, który wbrew przepisom wydaje akta, ściąga na siebie infamję i staje się niezdolny do wykonania obowiązków notariusza w sprawach kościelnych, oraz ma uiścić 50 dukatów grzywny, const. Justitiae 1749; synod Caesatanen. 1693 stanowi, że kto nie zwróci aktów w ciągu 15 dni, ściąga na siebie ekskomunikę, od której może otrzymać absolucję dopiero po zwróceniu. Prawo o notaryacie art. 89; Leon XIII Augustum 1888 stosuje ekskomunikę na tych, którzy niszczą rękopisy biblioteki watykańskiej. Leonis XIII Acta, 1893, 3. 145. Postanowienia kodeksu: cc. 375—384.

wykaz aktów z krótkim ich streszczeniem; wszystkie nowo nadesłane sprawy mają być każdego dnia wpisane do księgi⁸⁸). On też czuwa, by czego z nich podstępnie nie ujęto, by wbrew woli drugiej strony nie dodano, albo, aby wbrew przepisom nie dokonano takich czynności, z powodu których proces mógłby stać się nieważny. Ma on sporządzać inwentarz, czyli skorowidz wszystkich aktów i umieścić go na początku (c. 376).

Notariusz Sygnatury Apostolskiej za zgodą kardynała prefekta umieszcza w piśmie Acta Apost. Sed. wydane orzeczenia (art. 56).

Nie powinien samowolnie i bez ważnej przyczyny przenosić aktów na inne miejsce. Dopuszcza się przestępstwa, gdyby to uczynił w tym celu, by prawdę ukryć⁸⁹).

Winien się starać, aby na wypadek śmierci strony nie poniosły szkody z tego powodu, że akta przezeń zaczęte nie zostały ukończone. Po śmierci notariusza inny notariusz może dopełnić akta na prośbę osób interesowanych i za zgodą ordynariusza⁹⁰).

Winien szybko załatwiać sprawy i w czasie przepisany zwłaszcza nie powinien zwlekać z zawiadomieniem zwierzchnika o zapisach dla kościoła i dla zakładów kościelnych⁹¹).

⁸⁸) Kościół każe strzec aktów archiwalnych, ponieważ są one wspólnym dobrem nie tylko danego narodu, lecz całej ludzkości. Syxtus V Sollicitudo 1588: Proinde publica archiva nedum in Europa sed etiam in pluribus aliis universi orbis etiam barbaricis partibus, qui hac potissimum ratione commune bonum subditorum suorum atque adeo societatis humanae vinculum inter se retinuerunt, accurate instituta fuerint. Jagiello r. 1420 stanowi, że u notariusza miał być jeden z kluczy do archiwum.

⁸⁹) L. 4. D. de edendo II 13; hoc enim deliquit, quod alio instrumentum transtulit. Bassi, n. 24; syn. podlaski. 1923 st. 33.

⁹⁰) Julius II Sicut prudens 1507; Pius IV Cum ab ipso 1563. Zarabella II. 22 Cum P.

⁹¹) Marcin V Romani Pontificis 1418: jeśli notariusz w przepisany czasie nie sporządzi aktów traci zapłatę. Benedykt XIV powiada, że staje się niezdolny do otrzymania tego stanowiska w przyszłości. Sykstus IV, Illius 1478 i Pius IV Ad Romani 1568 pod ekskomuniką każą notariuszowi zawiadomić zwierzchników kościelnych o zapisach w Italji w ciągu trzech miesięcy, zaś poza Italją w ciągu ośmiu miesięcy. Synod Załuskiego r. 1762 zaznacza 10 dni od śmierci zapisodawcy. Inne ustawy naznaczają miesiąc. Klemens VII Admovent, Pius IV Etsi, Pius V Ad Romanum; syn. Akwilej 1311. Urban VIII Sedes Apostolica 1627 naznacza termin trzech miesięcy na sporządzenie kontraktów pod grozą kar; Grzegorz XI Statutum 1372 stosuje karę utraty jednomiesięcznej pensji za zwleknięcie z załatwieniem sprawy...

Wszelkie taksy i grzywny złożone u notariusza, należy oddać kurji w krótkim czasie⁹²⁾.

Winien uprzejmie przyjmować strony i chętnie załatwiać ich sprawy⁹³⁾.

W godzinach oznaczonych, bądź przez prawo, bądź przez zwyczaj winien w sądzie przebywać⁹⁴⁾.

Ma przestrzegać rezydencji i nie wydalać się poza obręb danej miejscowości⁹⁵⁾.

Winien kształcić się w swoim zawodzie i czytać ustawy kościelne i ewentualnie państwowe; wskazane jest, by notariusze niekiedy wspólnie czytali ustawy⁹⁶⁾.

Notariuszom nie wolno przyjmować depozytów pod rygorem kar surowych. Prawo to obowiązuje z tytułu stanu duchownego lub zakonnego (c. 1516, 2348)⁹⁷⁾.

Notariusz jest związany tajemnicą zawodową, przeto nie może być świadkiem w sądzie w tych sprawach, które doszły do jego wiadomości z tytułu jego stanowiska (c. 1755). Nie wolno mu

⁹²⁾ Klemens VIII Inter Caeteras 1592.

⁹³⁾ Syn. Caesatanensis 1695 jeśli notariusz w biurze kogo obrazi, traci officium, nadto zwierzchnik ma nań nałożyć kary dowolne.

Innocenty VIII Officii 1491 wymierza na notariuszy, którzy nie czynią zadość prośbom stron kary: są uznani za krzywoprzysięców, tracą officium i stają się infames, nie mogą sporządzać aktów dopóki nie otrzymają absolucji od krzywoprzysięstwa i dopóki nie zostaną zwolnieni od infamji. Postanowienie to każe papież głosić na drzwiach wszystkich kościołów katedralnych. Benedykt XIV Ad militantis 1742. Monacelli 1 5 zwraca uwagę, że notariusz jeśli nie jest uprzejmy narusza powagę Ordynariusza.

⁹⁴⁾ Wedle synodu meksykańskiego r. 1585 notariusz składa przysięgę, że 3 godziny przed południem i 3 godziny po południu będzie w sądzie. Również synod chełmiński 1928 st. 228 naznacza godziny urzędowania w sądzie.

⁹⁵⁾ Marcin V Romani Pontificis 1424 za trzy miesiące nieobecności karze utratą officium, a w konst. In Apostolicae 1428 karę tę stosuje za nieobecność jednego miesiąca; syn. wrocławski 1446 zabrania notariuszom wydalać się z diecezji, by wierni nie byli zmuszeni odbywać podróże dla ich szukania.

⁹⁶⁾ Jan XXII Ratio iuris 1326 przypisał, by notariusze rzymscy każdego roku w październiku wspólnie czytali ustawy.

⁹⁷⁾ Klemens VIII Quod ad pietatem 1602 za przyjęcie depozytu naznacza karę 100 dukatów i inne kary mogą być stosowane.

zdradzać tajemnic stron, ani też ogłaszać tajemnic kurjalnych (c. 1625)⁹⁸).

Nie może być w danym sądzie obrońcą, ani pełnomocnikiem stron, nie może też piastować tam żadnego urzędu⁹⁹).

Nie wolno mu przechowywać aktów kurjalnych u siebie w domu¹⁰⁰).

Notariusz kurji diecezjalnej nie może asystować przy wyborach przełożonej w zakonach podległych przełożonym w zakonach męskich, nie może też być obecny w czasie skrutinjum¹⁰¹).

Jeśli podaje do wiadomości stron jakieś akta winien zwrócić uwagę na to — mówi Rodericus IV, 2 — czy strony rozumieją ich treść, bo jeżeli nie rozumieją należy uważać ich za nieobecnych.

Paweł IV Ad onus 1548 każe, by akta pisać w języku narodowym, aby z powodu złego tłumaczenia treść nie została zmieniona¹⁰²). Według kodeksu akta sprawy należy prowadzić w języku łacińskim, o ile to jest możliwe, natomiast pytania i odpowiedzi świadków i tym podobne zeznania należy pisać w języku narodowym (c. 1642). Prawo polskie o notariacie głosi art. 4: językiem urzędowania notariusza jest język polski.

Notariusz może być usunięty, jeśli nie spełnia swoich obowiązków (c. 373).

Notariusz dopuszcza się grzechu — mówi Ferraris n. 26 — 1. jeśli przyjmuje ten urząd, nie będąc doń przygotowany; 2. jeśli przy zeznaniach świadków coś doda, lub ujmie; 3. jeśli aktów pilnie nie strzeże; 4. jeśli zwleka z wysyłką spraw; 5. jeśli dopuszcza fałszywych świadków; 6. jeśli pomija konieczne

⁹⁸) Bonifacy VIII c. 20 de haeret. V. 2 in VI stanowi karę ekskomuniki za zdradę tajemnicy, a według prawa Roty Rzymsk. 1909 c. 9 kto zdradził tajemnicę, albo gdy w inny sposób szkodę wyrządził stronom jest obowiązany je naprawić, a nawet z urzędu może być ukarany; syn. Meksyk 1585 tabelliones secreti amatores. Pius V Licet 1568.

⁹⁹) Pius IV Romanus Pontifex 1562; Cum ab ipso 1563; Pius VII Motu prop. 1821: Le funzioni di notario sono incompatibili con quelle di giudice, di assessore, di segretario, di procuratore fiscale. di consigliere, di cursore, di avvocato; Exponi 1807 S. Cong. Ep. et Reg. 1727.

¹⁰⁰) Klemens VIII Ea Romani Pontificis 1599.

¹⁰¹) S. Cong. Concil. 1727.

¹⁰²) Sejm krakowski 1543 V. I. 582 pisarze mogą pisać akta po łacinie, lub po polsku.

formalności z powodu zawinionej nieświadomości, lub złości; 7. jeśli nie wyda stronie potrzebnego pisma ze szkodą dla niej; 8. jeśli daje akta sprawy innym sędziom, a nie naznaczonym; 9. jeśli narusza tajemnice, wydając zeznania jednej strony przed ich ogłoszeniem; 10. jeśli zatai legata i nie chce wydać ich odpisu¹⁰³).

VI. POWAGA NOTARJUSZY.

Notariusz jest przedstawicielem publicznego zaufania; akta przezeń sporządzone są rękojmą publicznej wiary¹⁰⁴).

Jest on świadkiem urzędowym — *testis autorisabilis*. — Charakter taki daje mu prawo pozytywne, bo z prawa naturalnego wystarcza, by świadek był wiarogodny. Notariusz z tego tytułu jest osobą publiczną, że spełnia *officium publicum*. — *Officium* jego jest *nobile*¹⁰⁵).

Akt sporządzony przez notariusza ma znaczenie dowodu legalnego, a jeden notariusz ma wagę dwóch świadków, z wyjątkiem tych spraw, dla których prawo więcej świadków wymaga¹⁰⁶).

Jeśli akt zostanie dokonany przez notariusza według przepisów prawnych ma charakter publiczny i autentyczny (c. 1585, 1813). Należy wierzyć jednemu notariuszowi, jeśli zeznaje o wypadkach, jakie w jego obecności miały miejsce¹⁰⁷).

On swoją powagą nadaje znaczenie nawet aktom wątpliwym. Jeśli bowiem w akcie jest wytarte miejsce, w takim razie dany akt jest podejrzany. Jeśli jednak notariusz zaświadczy o poprawce, świadectwo jego usuwa wątpliwość. Poprawkę należy

¹⁰³) S. Alphonsus de Liguori, *Theologia moralis*, Torino, 1846, IV, 230.

¹⁰⁴) Leon X *Sicut prudens* 1518 c. 23: *notarii... in quorum fide et diligentia magna cura rerum reposita est*. Pius V *Inter illa*, 1570 za równoznaczne uważa *fides publica* i *publicum instrumentum*; Pius VII, *Motu prop.* 1822 § 4: *i notai sono persone nelle quali e reposita la publica fede*.

¹⁰⁵) Cesarz Karol V tak wysoko cenił notariuszy, że przed nimi pierwszy skłaniał głowę. Ferraris h. v. u 28; Ponieważ notarjat uważano niekiedy za stanowisko przejściowe, które miało być drogą do wyższych szczebli hierarchji, przeto uchodziło jako — *officium vile*. Piasecki *Praxis episcopalis*, Leopoli 1758, 4. 40. synod kielecki 1927. st. 21.

¹⁰⁶) Pius VII *Motu prop.* 1822 c. 10 de *fide inst.* II 22.

¹⁰⁷) I. 2 de *fide instrum* I! 22: *Scripta vero authentica... nisi per manus publicam facta fuerint, non videntur nobis alicuius firmitatis robur habere*, Bassi 38; *Devoti, Institutiones canonicae Leodii* 1860. III. 20.

uczynić zaraz w toku pisanía aktu. Jeśli w akcie jest wiele poprawek, nie wystarczy jedno ogólne zaświadczenie, lecz o każdej należy uczynić wzmiankę; z reguły notariusz ma zaświadczyć, w którym wierszu i które słowo zostało poprawione. Jeśli natomiast w akcie jest tylko jedno wytarcie, wystarczy jedna ogólna wzmianka o tej poprawce. Jeśli strony otrzymały instrument, wówczas notariusz nie może już poprawić błędów, jakie się wkrały przy pisaníu aktu. O ile przy wręczeniu stronie danego aktu zauważy błąd, zaraz może go poprawić — *in continenti*¹⁰⁸⁾.

Wobec notariusza stwierdza się autentyczność pisma, którego autorstwo jest wątpliwe (c. 1801). Ma on za sobą przypuszczenie, że prawnie działa i wszystko co napisał zgodne jest z wolą stron. Jeśli notariusz poda, że wyrok został napisany w dzień, chociaż faktycznie w nocy go napisał, nie dopuszcza się fałszu, ponieważ to jego zaświadczenie należy rozumieć o dniu naturalnym, który obejmuje i noc (c. 32)¹⁰⁹⁾.

On też stwierdza autentyczność uchwał synodalnych, np.: podpisuje uchwały wydane; wszelkie akty kościelne, państwowe i międzynarodowe, publiczne i prywatne mają być zaopatrzone podpisem notariusza¹¹⁰⁾. Nadaje on moc prawną aktom nawet sporządzonym przez innych.

Jeśli notariusz jest na akcie podpisany, przemawia za nim przypuszczenie wiarygodności¹¹¹⁾. Aby tedy notariuszowi można zarzucić fałszerstwo, są wymagane bardzo silne dowody; nie wystarczy tedy przypuszczenie, jeśli ktoś zarzuci, że notariusz inaczej napisał, aniżeli było powiedziane, należy przypuścić, że raczej miał miejsce błąd, a nie fałszerstwo — mówi Rassi (c. 29).

Jeśli ktoś powszechnie jest uważany za notariusza, chociażby nie był notariuszem, akta przezeń sporządzone są uznane za ważne z powodu ogólnego błędu. (*Quia error communis facit ius et dat*). Do wytworzenia błędu powszechnego nie wymaga się, by notariusz sporządził już wiele aktów.

¹⁰⁸⁾ Ferraris n. 51, S. Con. Consil. 1727.

¹⁰⁹⁾ Klemens XIII *Quamvis* 1764; *Publicae quieti* 1766.

¹¹⁰⁾ Syn. poznański 1643, chełmski 1745, Trąby 1420, kijowski 1762, przemyski 1723, warszawski 1922. Innocenty IV l. c. *De probacione*, c. II.

¹¹¹⁾ Corpsov, *Opus decisionum*, Lipsiae 1730: *Ex scripto notarii tres oriri praesumptiones; Unam scilicet quoad materiam, quod sit; alteram quoad formam, quod sit solemne; tertiam quoad fidem, quod omnia, quae sunt inscripta ita sunt gesta, prout inveniuntur a notario conscripta.*

Nie należy przypuszczać, — mówi Innocenty III — by notariusz inaczej pisał, aniżeli świadkowie zeznawali. Nie przypuszcza się też braku wiadomości u notariusza¹¹²⁾. Słowa napisane przez notariusza uważa się za słowa stron, przypuszcza się, że notariusz je umieścił za zgodą stron, a nie z nieświadomości.

Ze względu na publiczną wiarę, jaką cieszy się notariusz, u niego można przechowywać wszelkie akty. Jeśli wyłoni się w jakimś wypadku trudność, komu należy dać pierwszeństwo co do przechowania aktów, należy przenieść notariusza, mówi Pamormitanus¹¹³⁾. Złożenie aktów u notariusza — apud notarium foraneum curiae episcopalis — ma takie znaczenie, jakoby były złożone w kancelarii biskupa — stanowi Benedykt XIV Romanum 1752.

Notariusz daje autentyczne wyjaśnienie o zaszłych wypadkach, np. o amnestji, Klemens VIII In Regendis 1592. Akt sporządzony przez notariusza na jednym terytorjum wszędzie ma prawne znaczenie¹¹⁴⁾.

Udział notariusza w procesie jest tak konieczny, że bez niego nie istnieje trybunał, a akta są nieważne, jeśli przezeń nie są podpisane (c. 1585, 2094). Wyjątek zachodzi w procesie de matrimonio rato non consumato, gdzie sam sędzia może spisać zeznania świadków, o ile w danej miejscowości niema kapłana do pisania aktów. S. Cong. Sacrament. 7 mai 1923.

Obecnie notariusza nie może zastąpić dwóch świadków, jak postanowił sobór laterański IV. Wyjątek zachodzi, gdy mocodawca ustanawiając pełnomocnika nie umie pisać, wówczas dwaj świadkowie zamiast jednego notariusza, mogą podpisać pełnomocnictwo. (c. 1659). Regul. Rot. R. 1910. 114.

O ile notariusz został ustanowiony dla ogółu spraw, wówczas officium jego jest ordinarium, spełnia obowiązki z niem

¹¹²⁾ c. 13 De praescript. II 26 nec credendum ipsum scriniarium aliud scripsisse, quam a testibus diceretur; Petrus Surdus, Tractatus de alimentis Francofurtu 1593. 2. c. 15. 106 Imperitia non praesumitur in notario quinimmo praesumitur esse sapiens; Instruk. r. 1831; Droste, Kirchliches Disciplinar und Criminal. Verfahren gegen Geistliche. Paderborn 1882. 34.

¹¹³⁾ Panormitanus l. 2 De probat. przytacza inne zdanie, że obaj t. j. sędzia i notariusz mają równą powagę, przeto u obu można je zostawić. Syn. Łubieńskiego, Cracoviae 1711 De testam: jeden exemplarz aktów przechować w kościele, drugi u dziekana, lub u notariusza dziekanatu.

¹¹⁴⁾ Piasecki 2 c. 4 vis probandi semel orta non tollitur mutatione loci.

związane z tytułu swego urzędu. Jeżeli natomiast został naznaczony tylko dla spraw pojedynczych, wtedy spełnia je na zasadzie danego zlecenia (c. 274, 1770).

Notariusz podpisuje mandat dla pełnomocnika, jeśli mocodawca nie umie pisać (c. 1659); wezwanie do sądu (c. 1715); wyrok sądowy (c. 1874); akty stwierdzające dokonany wybór (c. 171); prowadzi akta, pisze zeznania stron i świadków (c. 1770, 1773, 2142); notuje zgłoszoną apelację (c. 1882); podpisuje każdy arkusz aktów sądowych (c. 1643); asystuje przy rozprawie sądowej (1866); spisuje ustne zeznania rzeczoznawców (c. 1801, 181)¹; w procesie kanonizacyjnym ogłasza ilość i jakość pism Sługi Bożego (c. 2046); wynik postępowania informacyjnego, porównuje odpis aktów z oryginałem i stwierdza jego autentyczność (c. 2053). Notariusz podpisuje też akta Sygnatury Apostolskiej np. zawiadomienie do biskupów (ar. 17), wyrok (ar. 55), jest obecny w czasie rozprawy (ar. 25, Reg. Sig. Apost. Act. Ap. Sed. 4, 187).

Ze względu na wielką powagę i znaczenie społeczne, jakim cieszą się notariusze w społeczeństwie, prawodawca przyznał im przywileje. Jedne przywileje dane są pojedynczym notariuszom, inne dotyczą kolegum notariuszów.

Kto obrazi notariusza, — stanowi Aleksander VI In eminenti 1502, — ściąga na siebie kary duchowne, nadto nie może starać się o przyznanie sobie sprawiedliwości w sądach rzymskich, a Benedykt XIV Patoralis 1741 nakłada karę ekskomuniki na tych, którzy przeszkadzają notariuszom w spełnianiu ich zadania i prześladują.

Protonotariusze mieli pierwszeństwo przed biskupami, oraz przywilej fori, chociaż byli laikami; są prałatami papieża (*veri familiares et commensales palatini*). W Rzymie brali udział w takich uroczystościach, na które byli proszeni i inni dignitarze rzymscy. Mieli przywilej używania sutanny, chociaż byli laikami¹¹⁵).

Kolegium protonotariuszy otrzymało od Sykstusa V, Romanus Pontifex 1585, przywilej nadawania doktoratów obojga praw i mianowania notariuszy. Benedykt XIV 1744 określił liczbę dok-

¹¹⁵) Benedykt XIV Ancorche 1755; Leon X Dum singularem § 15, Thomassinus. 1. 2. 114 Ferraris v. cancellarius n. 22 Cong. Immunit. Klemens X 1671; Pius IV Superna 1565. Marcin V Romani Pontificis 1418 — Honestam gerant habitum congruentem clero saeculari.

torów do sześciu; Pius IX *Quamvis* 1853 zredukował tę liczbę do czterech doktorów teologii i czterech prawa; Urban VIII 1629 przypisał regulamin odbywania egzaminów na doktorów. Leon XII *Quod divina*; Pius XI *Ad incrementum* 1934 daje przywilej mianowania każdego roku jednego protonotarjusza apostolskiego; Pius VII *Cum innumeris* 1818 — Protonotarjusze zostali wyjęci z pod władzy biskupów.

VII. TAKSA NOTARJUSZY.

Każda praca winna otrzymać wynagrodzenie — mówi Leon X — *Sicut prudens* 1518 — przeto i notarjusze za sporządzenie aktów winni być honorowani; tembardziej należy się im zapłata, że sporządzenie aktu pociąga za sobą koszta, np. na papier, atrament. Zapłata winna być umiarkowana, by strony nie miały słusznego powodu do użalania się!

Podwójny jest cel taksy: ma ona charakter zwrotu kosztów koniecznie złożonych przy sporządzaniu aktów, oraz jest ona wynagrodzeniem za pracę i za wysiłek przy ich wykonaniu. Taksa tedy winna być tak wysoką, by czyniła zadość tym wymogom¹¹⁶).

Aby jednak notarjusze nie żądali zbyt wysokiej zapłaty, również, aby i strony interesowane nie wyzyskiwały notarjuszy, dając im zbyt małe wynagrodzenie, wskazane było, by sam prawodawca jej skalę określił. I rzeczywiście historia przekazała wiele ustaw, które szczegółowo określają wysokość taksy. Prawodawca niekiedy określa jej skalę ogólnie, a niekiedy szczegółowo t. j. albo wyraźnie przepisuje, ile notarjusz ma otrzymać za każdy akt sporządzony, albo też stanowi, by notarjuszowi naznaczyć odpowiednią roczną pensję, a wówczas jest on obowiązany sporządzać wszystkie akty, jakich strony od nich żądać będą bez osobnego wynagrodzenia. Taksa ma odpowiadać jakości danej sprawy i ilości arkuszy¹¹⁷).

¹¹⁶) Leon X *Sicut prudens* 1518 c. 26: *Omnis labor optat praemium... ipsi notarii modestiam servant, ne partes de ipsis iuste conquerantur. Juž Iwo Karnut. (Thomassimus 3. 1. 62. 7) głosi, że notarjusz powinien otrzymać jakiś datek, cum nec calamus, nec charta gratis non habentur.*

¹¹⁷) Szczegółowe taksy naznaczają, np.: Pius IV *Cum nuper* 1566; Jan XXII = Extr. Joan XXII de sentent. excom. XIII; Benedykt XIV *Rerum humanarum* 1747 naznacza dla notarjuszy rzymskich 10 skudów miesięcznie,

Aby zapobiec nadużyciom ze strony notariuszy, prawodawca stanowi, by strony zostały już zgóry zawiadomione o wysokości taksy, jaką mają mu złożyć¹¹⁸⁾. W tym celu Pius IV Cum nuper 1565 stanowi, że każdy notariusz winien mieć wykaz taks w języku narodowym, przybity na miejscu dla wszystkich widocznym, by każdy bez trudności mógł się z nim zapoznać. Postanowienie to odnawiają następni papieże, jak: Paweł V Universi 1611 i Benedykt XIV Justitiae 1749. Pius X Sapienti 1908 naznacza takse w kurji rzymskiej. Kodeks prawa kanonicznego stanowi, że wysokość taksy kurjalnych określa synod prowincji, albo zebranie biskupów; uchwała ma być zatwierdzona przez Stolicę Apostolską (c. 250, 1507, 1909). Notariusz poza wyznaczoną takse nie może więcej pobierać i domagać się nadwyżki pod sankcją karną¹¹⁹⁾.

a dla głównego notariusza 500 skudów rocznie; Pius V Inter illa 1570; Klemens X Romani Pontificis 1672; Paweł V Cum nos 1611; Innocenty XI Essendoci 1678; Congr. Concil. 1896. Bogate jest ustawodawstwo partykularne dawne i nowe, np.: syn. koloński 1536; Medjolański I Mansi 34. 46, Mediol. III M. 34. 171, koloński 1570, Reimski 1583 Mansi 34. 683, Toletański 1565 M. 34. 459; Pius VII Mot. pr. 1822; Syn. Rawenny 1317 c. 22 Man. 25. 599. Zbiór Węzyka III lib. de censibus; Trąby, II de instrum; Bodzanta r. 1369 V. I. 104; Statut Wiślicki naznacza pensje dla notariuszy V. I. 50; Sejm w Grodnie r. 1726 stanowi, że notariusz ma pobrać jeden tymf za napisanie jednej strony. Strona ma obejmować 30 wierszy, a brzegi mają być szerokie na dwa palce. V. VI. 477; Rolny 585 r. 1482 magister Germanus skazany na zapłacenie czterech groszy notariuszowi.

¹¹⁸⁾ Jakób Janidłowski, Processus iudiciarius, Cracoviae 1612, 159. Lega, De iudictis ecclesiasticis Romae 1896, 192. Benedykt XIV Iustitiae 1749 stanowi, że w przeciągu 20 dni od ogłoszenia tej konstytucji, notariusz winien ogłosić publicznie tabelę taks; za każdy dzień opóźnienia notariusz ma płacić 3 skudy grzywny bez nadziei zmniejszenia tej kwoty; Syn. Medjolański 1565 c. 32 stanowi, że biskupi mają ustanowić takse w ciągu 3 miesięcy.

¹¹⁹⁾ Jan XXII Ratio iuris 1326 stanowi, że ten notariusz, który więcej pobrał ma zwrócić podwójnie. Podobnie i Marcin V Romani Pontificis 1418; Pius IV Cum ab ipso 1563 u 58: jeśli notariusz przekroczy takse, za pierwszy raz płaci 25 skudów grzywny, drugi raz 50 skudów trzeci raz 100 skudów i traci officium i ściągą na siebie inne kary. Klemens VIII In regendis 1592 wyklucza nadwyżkę, nawet pod jakimkolwiek pozorem, nec quidquam ulterius etiam pro atramento, cera, capsas, cordulis, sigillo, carta, labore petere seu praetendere aut oblatum recipere posse et si receperit poenam privationis officii tabellionatus et inhabilitatis perpetuae ad illud exercendum; Innocenty XII Circumspecta 1693; Leon X Pastoralis 1513 u 38; Pius IV Etsi cuncta 1562; Syn. Angers. 1279.

Notariusz winien niekiedy sporządzać instrumenta, chociażby nie otrzymał żadnej zapłaty. Jest obowiązany sporządzić akta bez wynagrodzenia dla ubogich. Ubogim jest ten, kto w danym wypadku nie ma środków na zapłacenie notariuszowi¹²⁰⁾.

Klemens VIII Sanctissimus 1601 odnawia postanowienie Piusa V, że notariusz Kongregacji — inkwizycji winien zadarmo załatwiać wszystkie sprawy. Dekret Kongregacji soboru r. 1602 podaje wykaz spraw załatwianych w kurjach diecezjalnych, za które notariusze nie mogą pobierać zapłaty: za aprobatę do słuchania spowiedzi, za pozwolenie sprawowania sakramentów i za spełnianie obowiązków, związanych z beneficjum; za pozwolenie grzebania w kościele umarłych, udzielenie dyspensy od rezydencji; za pozwolenie odprawienia Mszy św. i zbierania kwesty, za pozwolenie głoszenia zapowiedzi przed święceniami. Pod żadnym pozorem nie wolno domagać się zapłaty za instrumenta w tych wypadkach¹²¹⁾. Za sporządzenie instrumentu święceń, oraz za wystawienie pisma zwanego *Litterae dimissoriae*, w czasie wizytacji biskupiej, notariusz nie otrzymuje żadnego wynagrodzenia z wyjątkiem środków do życia¹²²⁾.

Notariusz winien mieć osobną księgę, w której każdego dnia ma wpisywać taksy, jakie wpływają do kurji¹²³⁾.

VIII. NADUŻYCIA NOTARJUSZY.

Przepisy, określające prawa i obowiązki notariuszy, nie były zawsze i wszędzie przestrzegane. Historia bowiem przekazała nadużycia ze strony notariuszy. Nadużycia te pochodzą, bądź ze złej woli notariuszy, bądź też z nieświadomości prawa. Prawo-

¹²⁰⁾ Leon X Pastoralis 1513 zabronił od ubogich pobierać takse pod karą 25 dukatów; Marcin V Romani Pontificis 1418.

¹²¹⁾ Fagnanus, In ordinando, de simonia V. 3; Matthaenci Augustin Officialis curiae ecclesiasticae, Venetiis 1734. 390.

¹²²⁾ Sobór trydencki S. S. 21. c. 1 de ref. stanowi, że notariusz może pobrać zapłatę za pisma *dimissoriae*, o ile nie ma stałej pensji. Kanoniści dowodzą, że notariusz może pobierać zapłatę, gdzie jest taki zwyczaj. Stephan Ehse, Comillii Tridentini Acta. Friburgi, 1919. IV, 460. 503, Rodericus 1. IV. 4 c. 13; Ubaldi Giraldi, De poenis ecclesiasticis Romae 1760. 2 c. 9; c. 1 de censib. III 20 in VI.

¹²³⁾ Innocenty XII Circumspecta 1693 za złe prowadzenie ksiąg nakłada na notariusza 100 skudów grzywny.

dawca niekiedy ogólnie mówi o wykroczeniach notariuszy, a niekiedy szczegółowo je wymienia, piętnuje występki, a na winnych nakłada surowe kary.

Aegidius de Fuscarariis zwraca uwagę, że notariusze stają się niekiedy ciężarem dla stron, gdyż żądają zbyt wysokiej zapłaty. Stwierdza to również Bonifacy VIII w konst. Statutum r. 11 de rescript. l. 3 in VI, oraz Paweł V Universi 1611¹²⁴).

Marcin V Romani Pontificis 1418 głosi: Jeśli zostanie stwierdzone, że notariusz w złej intencji niedbale pisał akta, albo działał na szkodę stron, albo zdradzał ich tajemnice, tem samem jest pozbawiony urzędu. Pius II Excervabilis 1450 piętnuje ekskomuniką tych notariuszy, którzy współdziałają w apelacji od papieża do soboru. Innocenty VIII Officii nostri 1491, wyraża żal z powodu szkodliwego zwyczaju, że strony wezwane do sądu kościelnego, udawały się do władz świeckich, by przeszkodzić wezwaniu do sądu i w tem pomagali im notariusze kościelni. Stanowi tedy papież, że tacy notariusze tracą swoje officium, a pisma przez nich sporządzone nie mają żadnego znaczenia. Julius II Sicut prudens 1507 ubolewa, że w kurji rzymskiej zachodzą nadużycia z powodu złej woli i nieuctwa notariuszy z obrazą Majestatu Bożego i ze szkodą dla wiernych¹²⁵). Klemens VII Sanctissimus 1526 stwierdza szkodliwe działanie notariuszy; Pius IV Superna 1565 przypisuje nieuctwu notariuszy błędy i fałszerstwa popełnione w aktach; Pius V Ad Romanum 1568 wyraża żal, że z powodu niedbalstwa notariuszy zapisy na kościół w Loreto nie mogą być wykonane. Nakazuje tedy notariuszom całego świata, by mieli

¹²⁴) C. 11 de rescript l — 3 in VI: Notarios in causa sibi commissa scribentes, qui ut plurimum in exigendo salario metas rationis excedunt. Aegidius de Fuscarariis, *Ordo iudiciarius*, ed. Warhmund, Innsbruck 1916. 112 Piasecki 2. 40. 40.

¹²⁵) Julius II Sicut prudens 1507: Quam plurimae falsitates propter notariorum aliorumque scripturas conficientium diversitatem sive dolum aut ignorantiam et incuriam,... quam plurimae falsitates et fraudes committuntur, res aliter scriptae quam actae reperiuntur, protocolla, et originalia deperduntur ultimae voluntates non exequuntur, damna et incommoda fidelibus irrogentur aliaque scelera inimico humanae naturae instigante perpetrantur ac super fraudibus, falsitatibus instrumentorum et aliarum scripturarum huiusmodi aut eorum suspicionum lites et controversiae in iudiciis et tribunalibus curiarum dictae assidue vertuntur in divinae Majestatis et Apostolicae Sedis offensam et viduarum spoliacionem fideliumque ac totius reipublicae detrimentum et iacturam.

staranie o te zapisy pod utratą officii i pod karą podwójnej grzywny; const. Licet 1568; Sykstus V In sublimi ogólnie stanowi, że każdy notariusz, o ile z rozmysłem uchybi w pisaniu aktów, za każdy wypadek ma zapłacić 25 dukatów grzywny, nadto ma zwrócić stronom szkody, spowodowane przez swe niedbalstwo; Paweł V Universi 1611 ubolewa, że notariusze żądają datków nawet przed wydaniem aktów.

Również astawodawstwo partykularne użala się na notariuszy, np. synod salzburski r. 1386 c. 16 ubolewa, że notariusze często sprowadzają szkody z powodu swej nieuczciwości; syn. beneventański 1693 wyrzuca im, że niedokładnie spisują zeznania stron i świadków¹²⁶).

Synody nasze użalają się, że notariusze sami przesłuchują świadków, wydają wyroki i je wykonują, że są chciwi na tytuły i odznaczenia, chociaż są nieukami, wyjednywają sobie różne godności.

Synod krakowski Wysza r. 1396 stwierdza, że niektórzy przywłaszczają sobie ten tytuł notariusza i z tego powodu fałszywe sporządzają instrumenta; niektórzy notariusze takimi są nieukami, że nie umieją aktów napisać. Dlatego pod karą ekskomuniki i nieważności aktów każdy notariusz powinien poddać się egzaminowi. Synod krakowski r. 1459 karą ekskomuniki i bezterminowego więzienia poskramia notariusza, który wskazuje stronom błędną drogę apelacji.

Trąba r. 1420 l. II De fide instrum. stanowi, że wielu nieuków, a nawet uzurpatorów ogłasza się za notariuszy i sporządza instrumenta ze szkodą dla wiernych; dlatego postanawia, że nikt nie może instrumentów sporządzać, dopóki się nie przedstawi albo biskupowi, lub jego oficjałowi, albo kapitule, w przeciwnym razie ściąga na siebie ekskomunikę, a akta przezeń sporządzone są nieważne. Skoro notariusz otrzyma aprobatę, winien być wpisany do matrykuły, ma wskazać swe godło i złożyć przysięgę. O ileby ktoś takiego notariusza, który nie otrzymał aprobaty, u siebie utrzymywał, będzie ukarany 10 grzywien, a ktoby ko-

¹²⁶) Syn. Beneventana 1693 Lac. I 78: Episcopi actuarios et notarios illos, qui corrupta conscientia testium ab ipsis examinatum dicta non integra describunt... poenis coërceant. Carpsow, Opus Decisionum, Lipsiae 1730: Sunt enim notarii interdum fratres non modo ignorantiae sed et malitiae.

rzyszał z instrumentów przezeń napisanych tem samem ściaga na siebie ekskomunikę. Jeśliby ktoś przeszkadzał aprobowanemu notariuszowi sporządzać akta, w takim wypadku biskup ma zapłacić grzywny 20 florenów węgierskich, a inni 10 fl. Gdyby nie uiścił tej kwoty w ciągu miesiąca, wówczas duchowni wpadają w suspense, od której mogą być uwolnieni dopiero po zapłaceniu. O tej uchwale synodu wspomina papież Leon X const. Etsi ex debito 1515. Ten synod (De simonia) również stwierdza, że notariusze przekraczają granice ustalonej taksy. Podobne postanowienie było wydane na synodzie kaliskim r. 1406.

Synod włocławski r. 1586 narzeka na wielką liczbę notariuszy fałszywych — imperiti, conficti, falsarii, haereseos crimine infecti... Aby zapobiec ich szkodliwej działalności dla społeczeństwa biskup Rozdrażewski ogłosił przeciw nim surowy tak zwany: „Tenor inhibitionis contra notarios“. Również biskup włocławski Jan wydaje w r. 1418 edykt przeciwko notariuszom i wzywa ich na egzamin do Włocławka¹²⁷).

Również sejmy polskie, jak krakowski r. 1532, warszawski 1641, 1635 narzekają, że notariusze za wielkiej żądają taksy. Dla podniesienia taksy szerokiem pismem sporządzają akta, by w ten sposób powiększyć liczbę arkuszy. V. I — 506, III — 877, IV — 15.

Kodeks prawa kanonicznego każe stosować sankcje karne za nadużycia notariuszy. Jeżeli tedy notariusz z zawinionego niedbalstwa lub w złym zamiarze działa na szkodę stron np. zdradza tajemnice, jest obowiązany do naprawy zadanej szkody, ma być ukarany grzywną pieniężną, nadto inne kary mają być nań nałożone, nie wyłączając pozbawienia oficjum. Karę tę może wymierzyć sędzia. Statuta partykularne mogą przepisać surowne kary (c. 1625).

Warszawa

Ks. Ignacy Grabowski.

¹²⁷) Statuta Synodalia Dioecesis Vladislaviae et Pomeraniae ed. Chodzyński Zeno Varsaviae 1890. Hube Rom. Antiquissimae Constitutiones provinciae Gnesnensis Petropoli 1856. 221; Heyzmann, Statuta Synodalia Episcoporum Cracoviensium, Cracoviae 1875. 205.

SUMMARIUM.

Grabowski J. De notariis in legislatione ecclesiastica.

Notarius est persona ab auctoritate publica constituta, ut acta in formam publicam redigat. Nomen notarii derivatur a verbo notare vel a notis i. e. a signis quibus scriptores primis saeculis Ecclesiae ad sententias celeriter componendas utebantur. Apud Graecos notarii *stenographoi* vel *tachigraphoi* vocabantur. Notarii auctoritate publica acta conficiunt, hac ratione fide digna habenda sunt. Necessitas notariorum ex natura Ecclesiae quatenus est societas perfecta et publica originem ducit, ne desint quoque in Ecclesia acta quae fidem publicam faciunt. Non una est terminologia notarii tum in fontibus veteris iuris tum in Codice iuris canonici. Notarius enim vocatur quoque tabellio, scriniarius, secretarius, cancellarius, actarius, servus publicus (c. c. 372, 375, 1585, 1645, 1773, 1801).

Notarii ecclesiastici alii sunt notarii apostolici qui a Sede Apostolica creati sunt, alii episcopales qui ab Episcopis sunt deputati. Ab antiquo tempore notarii adhibiti sunt, ut gesta martyrum sollicitè per regiones ipsis assignatas colligerent et instrumenta publica vel privata conficerent. Tempore pontificatus Iulii I collegia notariorum sunt instituta, quibus praeerant primicerii notariorum. A Romanis Pontificibus notarii non semel qua legati in varias regiones mittuntur praesertim ad Concilia et oecuménica et particularia. A notariis acta et statuta synodorum subscribuntur atque firmanur.

Speciale genus notariorum ab Innocentio III in Concilio Lateranensi IV (c. 11 de probationibus II, 19) est institutum vel potius universaliter introductum ad acta scribenda in tribunalibus ecclesiasticis. Rigor enim aequitatis expostulabat quae rationabiliter decisa fuerunt committere fidei litterarum (Anastasius IV). A Romanis Pontificibus nec non a Conciliis generalibus atque a synodis particularibus munera notariorum accurate praescribuntur atque privilegia eisdem donantur. Concilium Tridentinum (SS. 22, c. 10 De reform.) ampla facultate munivit Episcopos, ut notarios etiam Apostolica et imperiali auctoritate creatos diligenti examinationi subicerent; magni momenti quoad notarios sunt leges latae a Gregorio I, Innocentio III, Clemente V, Martino V, Iulio II, Pio IV, Pio V, Sixto V,

Paulo V, Benedicto XIV, Clemente XIII, Pio VII et IX, Pio XI. Hac provincia occupantur quoque statuta synodorum quae in Polonia sunt celebratae v. g. Calissiae an. 1406 et 1420, Cracoviae 1459, Kijoviae 1732, Podlachiae 1923, Kielcensis 1927, Culmensis 1928, Luceoriensis 1929.

Notarii a Romanis Pontificibus iure proprio pro Universa Ecclesia constituuntur, quod ius primitus ipsis reservatum erat, quia, ut credatur pelli animalis mortui, est contra ius, cui solus princeps supremus derogari potest (Fagnanus). Deinceps ius nominandi notarios Episcopi atque Superiores religiosorum adepti sunt v. g. Archiepiscopus Gnesnensis Jacobus an. 1284 a Martino IV facultatem nominandi duos notarios obtinuit. Ab imperatore quoque et a regibus notarii creabantur, a quibus in foro etiam ecclesiastico acta exarari potuerunt annuentibus Superioribus ecclesiasticis. A iudice notarius assumitur ex legitime nominatis. Primis saeculis notarii inter clericos minores accensebantur proinde hoc munere clerici fungebantur. Iure decretalium (c. 8 Ne clerici, III, 50) notariatus habetur officium clericis prohibitum, quapropter in Curiis episcopalibus hoc munus laicis concedebatur; laici quoque in Synodis notarii eligebantur. Universali tamen consuetudine clerici ad hoc officium assumebantur, quae consuetudo a Codice iuris canonici sancita est atque statuitur, ut notarii sint clerici et, si clerici desint, possunt e laicis assumi, sed notarius in criminalibus clericorum causis debet esse sacerdos (c. 372). Notarius sit pietate et doctrina insignis atque experientia causarum edoctus. Officium notariorum est munus virile, mulieribus interdictum. Quia in scriptura a notario exarata publica fides est reposita, ideo notarii magna auctoritate semper gaudebant. Subscriptio enim notarii parit praesumptionem iuris: acta ab ipso confecta authentica esse. Notarii ab initio suscepti officii iuramentum praestare debent de munere fideliter implendo atque de non revelando secreto; acta causarum in formam iure vel consuetudine praescriptam redigere atque fideliter custodire debent.

Cum nec calamus nec charta gratis habentur, omnis quoque labor praemium optat, unde et notariis iustum salarium debetur. Notarii tamen modestiam servant, ne partes de ipsis iuste conquerantur. Notarius qui in exigendo salario iustas metas praetergressus sit, vel falsitates et fraudes ab ipso sint commissae, congruis paenis coërceatur, non exclusa privatione officii et inhabilitate perpetua ad illud officium exercendum. Hic placet referre statutum a Nicolao Trāba an. 1420 in synodo provinciali Calissiae habito promulgatum: Cum ex eo quod plerique rudes et ignari, per se protocolla et instrumenta facere nescientes, et alii se notarios publicos mentientes, conficere instrumenta praesumunt, ex quibus plurima incommoda et pericula oriuntur, quibus nos obviare volentes prohibemus, ne pro notario publico quisquam se gerat, vel quivis instrumenta conficiat, antequam de creatione sua loci dioecesano, vel eius officiali, aut Capitulo cathedralis ecclesiae fecerit plenam fidem; contrarium faciens excommunicationis sententiam incidat ipso facto, et instrumenta per eum confecta sint irrita ipso facto. Postquam autem per Ordinarium loci vel Officialem suum, vel Capitulum fuerit approbatus et ad officium suum admissus, litteris super huiusmodi admissione sua expeditis, nomen, signum et manum suam ad

metricam inscribat, quae postea mutari non possent. Et nihilominus iuramentum super veris et fidelibus instrumentis per eum conficiendis, et membranis, seu; albis cartis dumtaxat subscriptis et signo suo signatis, sub poena simili non dandis in manibus dicti Ordinarii vel Officialis sui, aut Capituli de novo faciat atque praestet. Et si aliquis clericus vel laicus talem non approbatum in domo sua manu tenere, fovere vel defensare scienter praesumpserit poena decem markarum puniatur, fabricae ecclesiae cathedralis applicanda; et si ipsius instrumentis scienter usus fuerit, paenam excommunicationis incurrat ipso facto etc.
